

UNIwersytet Zielonogórski

Wydział Nauk Społecznych

mgr Natalia Harewska

**PROFESJONALIZACJA
W RODZINNEJ PIECZY ZASTĘPCZEJ**

AUTOREFERAT

Praca doktorska napisana pod naukowym kierunkiem
dr hab. Grażyny Gajewskiej, prof. UZ

Promotor pomocnicza
dr Elżbieta Turska

Recenzenci:

dr hab. Urszula Gruca-Miąsik, prof. UR (Uniwersytet Rzeszowski)

dr hab. Danuta Opozda, prof. KUL (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II)

Zielona Góra 2021

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Uzasadnienie wyboru tematu	5
3. Najważniejsze pojęcia i przyjęta perspektywa teoretyczna	8
3.1. Rodzinna piecza zastępcza.....	8
3.2. Profesjonalizacja w rodzinnej pieczy zastępczej	12
3.3. Formułowanie i realizacja standardów w rodzinnej pieczy zastępczej jako jeden z aspektów profesjonalizacji	14
4. Założenia metodologiczne badań własnych	15
4.1. Przedmiot i cele badań	15
4.2. Problemy badawcze i zmienne	15
4.3. Metody, techniki i narzędzia badań własnych	20
4.4. Organizacja, przebieg i charakterystyka grupy badawczej.....	21
5. Synteza wyników badań własnych i wybrane wnioski	25
6. Rekomendacje	32
7. Zakończenie	34
8. Bibliografia	36

1. Wstęp

*Miłość nie jest do wyuczenia,
a równocześnie nic nie jest tak bardzo do wyuczenia, jak miłość!*¹
- św. Jan Paweł II

Święty Jan Paweł II w adhortacji *Christifideles laici* napisał, że „Rodzina jest kolebką życia i miłości, gdzie człowiek «rodzi» się i «wzrasta», jest podstawową komórką społeczeństwa”². Powszechnie przyjmuje się, że rodzina jest najkorzystniejszym środowiskiem życia i rozwoju dziecka³. Jednakże w sytuacjach, gdy z jakiegoś powodu nie może pozostać ono w rodzinie pochodzenia, istnieje konieczność stworzenia mu zastępczego środowiska życia i kompensacji rodzicielskiej opieki⁴. Taką możliwość daje między innymi rodzinna piecza zastępcza.

Uważa się, że to właśnie w rodzinnych formach pieczy zastępczej można stworzyć dzieciom przestrzeń najbardziej zbliżoną do naturalnego środowiska rodzinnego i dać szansę na wzrastanie w dobrym domu, w którym zapewnia mu się ochronę przed przemocą i krzywdą oraz zaspokaja w optymalny sposób jego potrzeby⁵. Ponadto, ponieważ rodzina zastępcza (podobnie jak rodzinny dom dziecka) sama w sobie i dla siebie jest rodziną, dlatego też może stworzyć szansę na kompensację deficytów, które wynikły z braku rodziny naturalnej⁶.

Kluczowe pojęcie dla podjętego zagadnienia - profesjonalizacja - wiąże się z wieloma trudnościami terminologicznymi i jest różnie interpretowane przez poszczególnych autorów⁷. Dlatego też dotąd właściwie nie określono jednomyślnie, której grupy opiekunów ona dotyczy i w jakim zakresie powinni oni być nią objęci. Wielu uważa, że o „profesjonalności” można mówić jedynie w kontekście wąskiego grona rodziców zastępczych zawodowych

---

¹ Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei. Jan Paweł II odpowiada na pytania Vittoria Messoriego*, Lublin 1994, s. 30.

² Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska „Christifideles Laici” Ojca Świętego Jana Pawła II. O powołaniu i misji świeckich w kościele i w świecie dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II*, Wrocław 1999, s. 111.

³ Zob. D. Opozda, M. Parzyszek, *Wstęp*, [w:] D. Opozda, M. Parzyszek, *Wychowanie w rodzinie w wybranych zagadnieniach pedagogicznych*, Lublin 2019, s. 7; M. Winiarski, *Rodzina w życiu jednostki, narodu i społeczeństwa globalnego*, „Studia nad Rodziną” 2009, t. 13, nr 1-2, s. 98.

⁴ Zob. U. Kazubowska, *Problemy i wyzwania rodziców zastępczych w pracy opiekuńczo-wychowawczo-socjalizacyjnej rodzin zastępczych*, [w:] J. Brągiel, B. Górnicka (red.), *Rodzicielstwo i różne jego oblicza*, Opole 2020, s. 37-38; B. Krajewska, *Zasady pieczy zastępczej jako podstawy funkcjonowania jej systemu. Katalog, charakterystyka i znaczenie*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2020, nr 6, s. 12.

⁵ Zob. J. Brągiel, A. Kurcz, *Rodzina zastępcza a sytuacja szkolna dziecka*, [w:] A.W. Janke (red.), *Wychowanie rodzinne w teorii i praktyce. Rozwój pedagogicznej orientacji familiologicznej*, Toruń 2008, s. 131.

⁶ U. Gruca-Miąsik, *Kompensacja sieroctwa społecznego w rodzinach zastępczych*, [w:] M. Heine, G. Gajewska (red.), *Sieroctwo społeczne i jego kompensacja*, Zielona Góra 1999, s. 206.

⁷ J. Evetts, *The concept of professionalism: Professional work, professional practice and learning*, [w:] S. Billett C. Harteis, H. Gruber (red.), *International handbook of research in professional and practice-based learning*, Dordrecht 2014, s. 34. Por. E. Kantowicz, *Teoretyczne i metodologiczne aspekty badań nad profesjonalizacją pracy socjalnej*, „Pedagogika Społeczna” 2018, nr 2, s. 230-232.

i prowadzących rodzinne domy dziecka. Jednakże pewne kwestie związane z profesjonalizacją, takie jak np. wymóg odbycia odpowiedniego szkolenia, dotyczą obecnie także opiekunów spokrewnionych i niezawodowych. Dotychczas jednak na gruncie polskim zaprezentowano niewiele rozważań dotyczących profesjonalizacji w rodzinnej pieczy zastępczej i często temat ten jest potraktowany w nich marginalnie lub fragmentarycznie. Tymczasem niektórzy autorzy wskazują, że to właśnie profesjonalizacja może stać się „Lekarstwem na brak kandydatów na rodziców zastępczych i źródłem poprawy warunków nad dziećmi opuszczonymi”⁸.

Rozprawa składa się z trzech części. W pierwszym rozdziale części pierwszej (teoretycznej) poświęcono uwagę podstawowym ustaleniom terminologicznym i organizacyjno-prawnym podejmując próbę określenia czym jest rodzinna piecza zastępcza, jakie są jej formy oraz czym różni się od adopcji. Ponadto opierając się na obecnych regulacjach prawnych i dostępnych danych statystycznych zarysowano obecny stan zjawiska w Polsce. W dalszej kolejności wskazano na podstawowe zadania opiekunów - opiekę i wychowanie, definiując je w kontekście teorii opieki międzyludzkiej Zdzisława Dąbrowskiego oraz koncepcji personalistycznej. Następnie podjęto próbę zdefiniowania czym jest profesjonalizacja w rodzinnej pieczy zastępczej.

W rozdziale drugim części pierwszej zwrócono uwagę na najważniejsze aspekty profesjonalizacji w rodzinnej pieczy zastępczej i jej znaczenie. W pierwszej kolejności podjęto próbę przedstawiania dotychczasowego stanu badań a następnie zaprezentowano zarys jej historii w Polsce. Następnie zwrócono uwagę na obecne kierunki przemian w rodzinnej pieczy zastępczej w Polsce na tle międzynarodowych trendów. Podkreślono także znaczenie profesjonalnej opieki dla rozwoju dziecka umieszczonego w rodzinnej pieczy zastępczej i zwrócono uwagę na specyfikę funkcjonowania podopiecznego w dwóch systemach - rodziny biologicznej oraz zastępczej. Przy omówieniu tego zagadnienia wskazano na sygnalizowaną w literaturze przedmiotu konieczność integracji dwóch paradygmatów: pajdocentrycznego i familiocentrycznego⁹. Poruszono również temat barier i zagrożeń związanych z tytułowym zagadnieniem oraz dokonano porównania rodzinnych form pieczy zastępczej w Polsce i w Anglii.

Kończąc część teoretyczną pracy zwrócono uwagę na to, że jednym z istotnych aspektów profesjonalizacji w rodzinnej pieczy zastępczej jest formułowanie i realizacja standardów.

---

⁸ A. Skalec, *Profesjonalizacja rodzinnej pieczy zastępczej - przesłanki i bariery*, „Polityka Społeczna” 2019, nr 2, s. 29.

⁹ J. Przeperski, *Nowe paradygmaty w obszarze wsparcia rodziny w środowisku lokalnym w perspektywie umieszczenia dzieci w pieczy zastępczej*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici - Pedagogika” 2017, t. 34, nr 2, s. 109.

To właśnie temu zagadnieniu poświęcono zasadniczą część badań własnych, których celem poznawczym było określenie i skategoryzowanie podstawowych standardów w rodzinnej pieczy zastępczej w Polsce oraz ustalenie, czy i jaka jest w poczuciu opiekunów zastępczych ich realizacja. Koncepcja badań, w tym cele i problemy badawcze, dobór metod, technik i narzędzi a także organizacja, przebieg i charakterystyka terenu badań zostały przedstawione w drugiej części rozprawy.

Trzecia część rozprawy została poświęcona analizie badań własnych. W ich przygotowaniu i realizacji zastosowano podejście eklektyczne i przeprowadzenie badań ilościowo-jakościowych. Na ich podstawie sformułowano uogólnienia i wnioski a także rekomendacje dotyczące profesjonalizacji w rodzinnej pieczy zastępczej.

Podjęta analiza zagadnienia profesjonalizacji w rodzinnej pieczy zastępczej odpowiada rzeczywistym niedostatkom badań na ten temat i może stanowić wkład w rozwój wiedzy o opiece zastępczej, szczególnie w kontekście subdyscyplin pedagogiki takich jak pedagogika społeczna, opiekuńcza, rodziny i pracy. Kontekst interdyscyplinarny rozprawy tworzą nawiązania do zagadnień z zakresu socjologii, psychologii oraz prawa.

2. Uzasadnienie wyboru tematu

We współczesnej literaturze przedmiotu niejednokrotnie wspomina się o potrzebie eksploracji zagadnień związanych z profesjonalizacją w rodzinnej pieczy zastępczej¹⁰. To zapotrzebowanie oraz trwające od ponad ośmiu lat zainteresowanie autorki tą problematyką podyktowały wybór tematu rozprawy. Duże znaczenie miała także przesłanka wynikająca z przyjęcia koncepcji personalistycznej, podkreślającej wartość i godność każdej osoby ludzkiej i wskazująca, że ma ona za cel doskonalenie się w swoim istnieniu¹¹.

Podjętemu zagadnieniu towarzyszy jednak wiele kontrowersji, z racji tego, że opieka zastępcza jest wykonywana na styku sfery prywatnej i publicznej i pierwotnie miała charakter działalności wolontarystycznej, której towarzyszyła motywacja altruistyczna¹². Niektórzy

---

¹⁰ Zob. G.G. Gajewska, *Współczesne tendencje, problemy i wyzwania w opiece i wychowaniu. Teoria, metodyka i praktyka w opinii studentów*, Kraków 2020, s. 173-178; M. Raclaw, *Zinstrumentalizowane rodzicielstwo. Rodziny zastępcze - między usługą a odruchem serca. Perspektywa socjologiczna*, Toruń 2017, s. 283; N. Harewska, *Szanse i bariery w profesjonalizacji opiekunów zastępczych*, „Problemy Opiekuńczo Wychowawcze” 2016, nr 5, s. 23; J. Basiaga, *Zawodowa miłość. O opiece nad dziećmi w pogotowiach rodzinnych*, Warszawa 2014, s. 393-431; G. Gajewska, *Pedagogika opiekuńcza. Elementy metodyki*, Zielona Góra 2009, s. 136-137; S. Kawula, *Perspektywy opieki nad dzieckiem i rodziną w dobie współczesnej*, [w:] E. Jundziłł, R. Pawłowska (red.), *Pedagogika opiekuńcza. Przeszłość - teraźniejszość - przyszłość*, Gdańsk 2008, s. 292.

¹¹ W. Kądziołka, *Wychowanie personalistyczne a komunikacja w rodzinie*, „Pedagogia Ojcostwa” 2015, nr 10, s. 126.

¹² Por. D. Kirton, *Step forward? Step back? The professionalisation of fostering*, „Social Work & Social Sciences Review” 2007, nr 13, s. 12-19 oraz A. Skalec, *Profesjonalizacja rodzinnej pieczy...*, dz. cyt., s. 30.

uważają, że profesjonalizacja może zabić tak postrzegany charakter rodzicielstwa zastępczego¹³. Inni jednak argumentują, że między otrzymywaniem wynagrodzenia przez opiekunów a ich altruistycznymi motywacjami wcale nie musi istnieć konflikt¹⁴.

W obecnym dyskursie o systemie wsparcia rodziny oraz pieczy zastępczej mocno osadzone jest podejście familiocentryczne, akcentujące rolę systemu rodzinnego dla prawidłowego rozwoju dziecka¹⁵. Jarosław Przeperski uznaje, że szersze ujęcie familiocentryzmu opiera się na założeniu, iż „istota ludzka może być zrozumiana i wspomagana jedynie w kontekście bliskich i znaczących systemów ludzkich, których sama jest częścią, spośród których najważniejszym jest rodzina”¹⁶. Integracja dwóch paradygmatów: pajdocentrycznego i familiocentrycznego pozwala „wskazać na konieczność zastosowania metody podwójnej decyzji - dotyczącej zarówno dziecka, jak i jego rodziny/rodziców. Takie podejście znosi podział pomiędzy dobrem dziecka a dobrem rodziny. Każda z decyzji podjęta w perspektywie familiocentrycznej musiałaby odnosić się zarówno do dziecka, jak i jego najbliższych ze szczególnym odniesieniem do rodziców. Takie podejście pozwalałoby na całościowe spojrzenie na problem i podjęcie próby jego realnego rozwiązania”¹⁷. Kierunek ten znajduje swoje odzwierciedlenie w krajowych jak i międzynarodowych aktach prawnych oraz niektórych współczesnych teoriach, takich jak teoria przywiązania czy teoria systemów ekologicznych¹⁸. Jednym z aspektów omawianej tendencji jest kładzenie większego nacisku na współpracę opiekunów zastępczych z rodzicami biologicznymi dziecka oraz prymat dążenia do reintegracji rodziny.

W obowiązującej obecnie *Ustawie z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*¹⁹ wprowadzono nową klasyfikację rodzinnych form pieczy zastępczej²⁰,

---

Zob. też: D. Kirton, *Love and money: payment, motivation and the fostering task*, „Child and Family Social Work” 2001, t. 6, nr 3, s. 200-201.

¹³ M. Testa, N. Rolock, *Professional foster care: A future worth pursuing?*, „Child Welfare” 1999, t. 78, nr 1, cyt. za: A. Skalec, *Profesjonalizacja rodzinnej pieczy...*, dz. cyt., s. 30.

¹⁴ Por. D. Kirton, *Love and money...*, dz. cyt., s. 207; A. Skalec, *Profesjonalizacja rodzinnej pieczy...*, dz. cyt., s. 32.

¹⁵ Zob. J. Przeperski, *Przemiany w systemie opieki i wsparcia rodziny z dziećmi. Perspektywa paradygmatu familiocentrycznego*, „Pedagogika Społeczna” 2017, t. 64, nr 2, s. 206. Por. A. Regulska, *Rodzinne formy opieki nad dzieckiem osieroconym*, „Studia Gdańskie” 2011, t. 28, s. 174-175.

¹⁶ Z.W. Stelmaszuk, *Nowe spojrzenie na rodzinę*, [w:] Z.W. Stelmaszuk (red.), *Współczesne kierunki w opiece nad dzieckiem. Wybór tekstów*, Warszawa 1999, s. 165; J. Przeperski, *Nowe paradygmaty...*, dz. cyt., s. 106. Z.W. Stelmaszuk nie posługuje się jednak w przywołanym fragmencie pojęciem familiocentryzmu lecz przytoczony cytat wskazuje jako założenie, na którym opiera się „podejście zorientowane na rodzinę”.

¹⁷ J. Przeperski, *Nowe paradygmaty...*, dz. cyt., s. 109.

¹⁸ Zob. J. Przeperski, *Przemiany w systemie opieki...*, dz. cyt., s. 139.

¹⁹ *Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej* (tekst jednolity), Dz. U. 2011 Nr 149, poz 887, z późn. zm., określana w niniejszym tekście także w skrócie: *Ustawa*.

²⁰ Tamże, art. 39, ust. 1.

uregulowano kwestie „urlopów”²¹ dla rodzin zawodowych i prowadzących rodzinne domy dziecka a także możliwości korzystania ze wsparcia rodzin pomocowych²² oraz osób do pomocy przy sprawowaniu opieki nad dziećmi i przy pracach gospodarskich²³. Jednocześnie, jak zauważa Agata Skalec, mimo zwiększenia przywilejów pracowniczych zawodowych opiekunów zastępczych, wprowadzone przez państwo polskie działania nie przyniosły ze sobą zmian ich atrybutów i statusu charakterystycznych dla naukowego definiowania profesji, takich jak wymagany zasób specjalistycznej wiedzy, autonomia w działaniu, wysoki status społeczny i większe wynagrodzenie²⁴. Są to kolejne przesłanki wskazujące na konieczność podejmowania badań nad podjętym w pracy tytułowym zagadnieniem.

Mimo iż z badań i raportów wynika, że wzrasta zapotrzebowanie na opiekunów zastępczych, to nie podjęto, jak dotąd, na satysfakcjonującym poziomie działań na rzecz pozyskiwania nowych rodzin zastępczych i wspierania już funkcjonujących²⁵. Istnieje także potrzeba prowadzenia pogłębionych analiz dotyczących jakości wsparcia i opieki oraz indywidualnych losów osób, dla których system pieczy zastępczej został zorganizowany²⁶. Podjęta w rozprawie analiza odpowiada rzeczywistym niedostatkom badań²⁷ nad zagadnieniem profesjonalizacji w rodzinnej pieczy zastępczej. Uzupełnienie tej luki może być chociaż w niewielkim zakresie formą odpowiedzi na potrzeby przedstawione w raporcie Najwyższej Izby Kontroli, w której ocenie rozwój rodzinnych form pieczy zastępczej jest zbyt wolny w stosunku do potrzeb, a system pozyskiwania i wsparcia opiekunów zastępczych jest niewydolny²⁸. Chociaż z racji wieloaspektowości i złożoności podejmowanej tematyki nie było możliwe omówienie wszystkich aspektów wiążących się z tytułowym tematem, podjęto jednak próbę możliwie szerokiego podejścia do tej problematyki w celu powiększenia obecnego stanu wiedzy i zaprezentowania różnych wniosków, zarówno z zakresu teorii jak i praktyki. Wraz z opracowanymi rekomendacjami mogą one służyć jako wskazówka do podejmowania

---

²¹ Tamże, art. 69.

²² Tamże, art. 39, ust. 2 oraz art. 73-75.

²³ Tamże, art. 57.

²⁴ A. Skalec, *Profesjonalizacja rodzinnej pieczy...*, dz. cyt., s. 29. Por. L.D. Czarkowska, *Profesjonalizm i proces profesjonalizacji w coachingu*, „Coaching Review” 2010, nr 1, s. 2-4 oraz s. 10-13.

²⁵ Zob. Najwyższa Izba Kontroli, *Działania powiatów w zakresie tworzenia i wsparcia rodzin zastępczych. Informacja o wynikach kontroli*, Warszawa 2017, s. 11-12.

²⁶ M. Kolankiewicz, *Zasady systemu pieczy zastępczej - dylematy praktyki*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze 2020”, nr 8, s. 42.

²⁷ Zob. G.G. Gajewska, *Współczesne tendencje...*, dz. cyt., s. 174-177; M. Raclaw, *Zinstrumentalizowane rodzicielstwo...*, dz. cyt., s. 283.

²⁸ Najwyższa Izba Kontroli, *Działania powiatów...*, dz. cyt., s. 11.

określonych zmian organizacyjnych i legislacyjnych a także wskazywać na obszary, które powinny zostać poddane obszerniejszej analizie w toku dalszych prac badawczych.

3. Najważniejsze pojęcia i przyjęta perspektywa teoretyczna

3.1. Rodzinna piecza zastępcza

Próbie zdefiniowania czym jest **rodzinna piecza (opieka) zastępcza**, biorąc pod uwagę różne jej formy istniejące w Europie i na świecie, podjęli między innymi Mathew Colton i Margaret Williams. Według nich można ją nazwać „opiekę świadczoną w domu opiekunów, okresowo lub na stałe, za pośrednictwem odpowiednich władz, przez określonych opiekunów, którzy mogą, lecz nie muszą być spokrewnieni z dzieckiem mieszkającym u nich na stałe lub też przebywającym czasowo”²⁹. Mimo, że definicja ta również została zaproponowana wiele lat temu, to większość z jej elementów jest nadal aktualnych. Jedyną wątpliwość może budzić wzmianka o okresowości lub stałości pieczy zastępczej. Należy bowiem zwrócić uwagę na to, że w sensie formalnym w Polsce piecza zastępcza w świetle obecnych regulacji prawnych jest zawsze sprawowana czasowo, czyli najdłużej do ukończenia przez dziecko lat 18 lub (w określonych przypadkach uregulowanych *Ustawą*) do 25 roku życia³⁰. Czasowość opieki jest jednym z głównych (choć nie jedynym) czynników odróżniającym rodziny zastępcze (i rodzinne domy dziecka) od adopcyjnych. Podkreślenie tymczasowości opieki zastępczej wyeksponował na gruncie polskim między innymi Mirosław Jamrozek pisząc, że „Rodzina zastępcza *sensu stricto* jest formą całkowitej, okresowej opieki nad dzieckiem osieroconym lub z innych powodów pozbawionym właściwej opieki rodziców generacyjnych”³¹.

Dokonując syntezy definicji Mathew Colton i Margaret Williams oraz Mirosława Jamrozka, uwzględniając polskie realia funkcjonowania rodzinnej pieczy zastępczej przyjęto, że **rodzinna piecza (opieka) zastępcza jest to forma całkowitej i okresowej opieki nad dzieckiem pozbawionym właściwej opieki rodziców generacyjnych, świadczona za pośrednictwem odpowiednich władz, w domu opiekunów, którzy mogą, lecz nie muszą być spokrewnieni z zamieszkującym u nich dzieckiem.**

Obecnie, zgodnie z *Ustawą z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej* „Formami rodzinnej pieczy zastępczej są:

---

²⁹ M. Colton, M. Williams., *Światowe kierunki w opiece zastępczej*, [w:] Z.W. Stelmaszuk (red.), *Współczesne kierunki...*, dz. cyt., s. 230.

³⁰ Zob. *Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny...*, dz. cyt., art. 37, ust. 1 i 2.

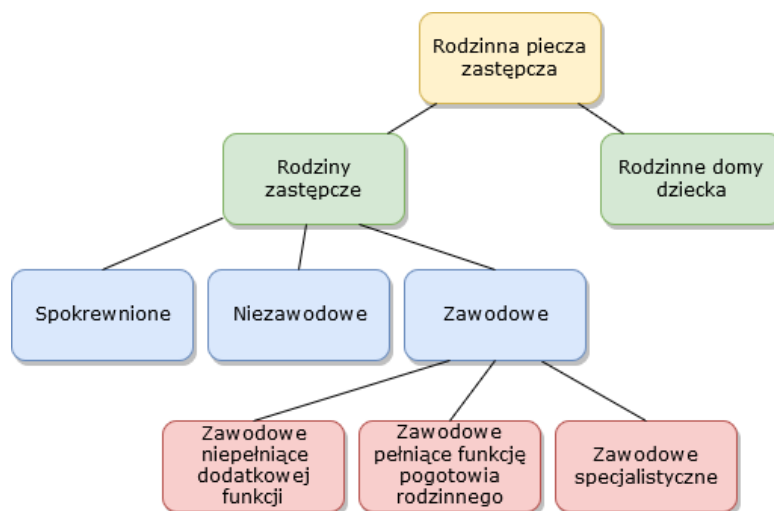
³¹ M. Jamrozek *Rodzina zastępcza - przeobrażenia i stan badań*, „Kieleckie Studia Pedagogiczne i Psychologiczne” 1996, t. 11, s. 57.

- 1) rodzina zastępcza:
  - a) spokrewniona,
  - b) niezawodowa,
  - c) zawodowa, w tym zawodowa pełniąca funkcję pogotowia rodzinnego i zawodowa specjalistyczna;
- 2) rodzinny dom dziecka³²(zob. rys.1).

W rozprawie przyjęto, że zarówno rodziców zastępczych jak i prowadzących rodzinne domy dziecka określa się wspólnym mianem opiekunów zastępczych. Ustalono także, że w stosunku do rodziny zastępczej zawodowej „zwykłej” w pracy stosuje się sformułowanie: zawodowa rodzina zastępcza niepełniąca dodatkowej funkcji. W innym wypadku mowa jest o rodzinach zastępczych zawodowych w ogóle.

Rysunek 1. Rodzinna piecza zastępcza

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny...*, dz. cyt.

Jak zauważa Maria Kolankiewicz od 2012 roku istnieją dwie bardzo zbliżone do siebie formy: wspomniane rodzinne domy dziecka oraz placówki rodzinne jako forma pieczy instytucjonalnej³³. Autorka podaje, że wprowadzając nową ustawę ustawodawca umożliwił istniejącym już placówkom rodzinnym przekształcenie się w formy rodzinne lub pozostanie formą pieczy instytucjonalnej³⁴. Różnice między nimi dotyczą przede wszystkim sposobu finansowania i zatrudnienia osób je prowadzących³⁵. W rozprawie nie podejmowano badań nad formami pieczy instytucjonalnej (a więc nie uwzględniano w nich placówek rodzinnych).

³² Tamże, art. 39, ust. 1.

³³ M. Kolankiewicz, *Dzieci poza rodziną*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2017, t. 16, nr 1, s. 83.

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże.

Ponieważ do głównych zadań opiekuna zastępczego należy zapewnienie podopiecznemu całodobowej opieki i wychowania³⁶, stąd też konieczne jest zdefiniowanie tych kluczowych pojęć. Dotychczas najbardziej rozbudowaną teorię opieki i najszerze na gruncie polskim teoretyczne uzasadnienie tego pojęcia³⁷ rozwinął Zdzisław Dąbrowski, stwierdzający, że "Opieka międzyludzka jest opartym na odpowiedzialności za podopiecznego (kompensacyjnej), ciągłym i bezinteresownym zaspokajaniem jego ponadpodmiotowych potrzeb w nawiązanym między nim a opiekunem zrównoważonym stosunku opiekuńczym"³⁸. W definicji Z. Dąbrowskiego brakuje jednak uwzględnienia nowego spojrzenia na rozwój człowieka i opiekę oraz związanych z nimi tendencji do poszukiwania pojęć niestygmatyzujących, „obejmujących minimalizowanie wyłączenia w robieniu czegoś za kogoś udziału innych osób”³⁹. Stąd Grażyna Gajewska proponuje zastosowanie pojęcia **udziału** opiekuna w zaspokajaniu tych potrzeb podopiecznych, których oni sami nie potrafią bądź nie mogą zaspokoić⁴⁰. W tym kontekście warto przytoczyć również zdanie Sylwii Badory, która mówi o pojawiających się w pedagogice opiekuńczej głosach nawołujących do „traktowania opieki jako relacji dwustronnej z uwzględnieniem możliwości sprawczych człowieka w odniesieniu do własnej drogi życiowej”⁴¹. Takie podejście podkreśla rolę podopiecznego w procesie opieki i zapobiega rozumieniu tego pojęcia w kategoriach „wyręczania”. Dlatego też w rozprawie zaproponowano modyfikację definicji Z. Dąbrowskiego i przyjęcie, że opieka międzyludzka **jest opartym na odpowiedzialności za podopiecznego, ciągłym i bezinteresownym zaspokajaniem lub udziałem⁴² opiekuna w zaspokajaniu ponadpodmiotowych potrzeb podopiecznego, w nawiązanym między nim a podopiecznym zrównoważonym stosunku opiekuńczym⁴³.**

Kolejnym terminem ważnym z perspektywy tematyki niniejszej rozprawy jest **wychowanie**, będące jednym z elementarnych pojęć pedagogiki, które podobnie jak te analizowane wcześniej jest różnie definiowane w literaturze. Obecnie, w kontekście pojawiającego się również w naukach o wychowaniu pluralizmu, zauważa się, że „każdy może praktykować inny styl wychowania, wybierać odmienną drogę badań, krytyki i afirmacji

---

³⁶ Zob. *Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny...*, dz. cyt., art. 40, ust. 1 i 2

³⁷ Por. G. Gajewska, *Wsparcie dziecka w rozwoju. Konteksty opieki i edukacji*, Zielona Góra 2009, s. 18.

³⁸ Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza w zarysie*, t. 1, Olsztyn 2006, s. 87.

³⁹ G. Gajewska, *Wsparcie dziecka w rozwoju...*, dz. cyt. s. 22.

⁴⁰ Tamże, s. 22.

⁴¹ S. Badora, *Opieka w wymiarze kulturowym*, [w:] E. Jundziłł, R. Pawłowska (red.), *Pedagogika opiekuńcza...*, dz. cyt., s. 121.

⁴² Por. G. Gajewska, *Wsparcie dziecka w rozwoju...*, dz. cyt., s. 22.

⁴³ Por. Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza...*, t. 1, dz. cyt., s. 87 oraz G. Gajewska, *Wsparcie dziecka w rozwoju...*, dz. cyt. s. 22.

określonych teorii wychowania”⁴⁴. Jedną z takich dróg jest personalistyczna koncepcja człowieka. Jak zauważa Bogusław Śliwerski, „Nazwa personalizm (grec. *prosopon* - osoba; łac. *persona* - osoba; *personalis* - osobowy) dotyczy tych wszystkich prądów i nurtów w teoriach edukacyjnych, które jednoznacznie eksponują w swoich poglądach osobę jako istotę autonomiczną, jej godność i rozumność. Elementem konstytutywnym dla personalizmu jest też afirmowanie zdolności osoby do miłości oraz samoświadomości jako podstawy jej aktów rozumnych i wolnych. Osoba ludzka posiada w sobie walor niepowtarzalny i nadrzędny wobec wszystkich wartości materialnych czy animalnych, struktur ekonomicznych czy społeczno-politycznych”⁴⁵. W rozprawie za Franciszkiem Adamskim uznano, że zgodnie z założeniami personalizmu wychowanie oznacza **„kształtowanie osoby ludzkiej w kierunku jej celu ostatecznego, a równocześnie dla dobra społeczności, w których żyje i z których dorobku korzysta. Dokonuje się ono przez harmonijny rozwój wrodzonych właściwości fizycznych, intelektualnych i moralnych”**⁴⁶. Równocześnie za Marianem Nowakiem przyjęto także, że najwyższym celem wychowania jest **„uzdalnianie podmiotu (wychowanka) do przejścia kierownictwa nad jego własnym procesem rozwoju”**⁴⁷. Cel ten ściśle wiąże się ze wskazywaną przez Z. Dąbrowskiego generalną funkcją ewolucyjnego rodzaju procesu opieki⁴⁸, jaką jest „doprowadzenie podopiecznych do względnie pełnej samodzielności i niezależności życiowej, a w tym zwłaszcza do samodzielnego zaspokajania i regulowania swoich potrzeb”⁴⁹.

Warto podkreślić, że według Z. Dąbrowskiego „opieka wszędzie tam, gdzie może i powinna występować łącznie z wychowaniem lub mieć walory wychowawcze, a nie ma tych właściwości, jest z punktu widzenia wychowania nieprawidłowa”⁵⁰. Autor dodaje także, że z humanistycznego punktu widzenia pożądana jest jak najpełniejsza zbieżność zaspokajania

---

⁴⁴ B. Śliwerski, *Współczesne prądy i kierunki edukacyjne*, [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 1, Warszawa 2014, s. 186.

⁴⁵ B. Śliwerski, *Współczesny spór o istotę i zakres wychowania personalistycznego w Polsce*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2011, t. 14, nr 2, s. 16.

⁴⁶ F. Adamski, *Wprowadzenie: personalizm - filozoficzny nurt myślenia o człowieku i wychowaniu*, [w:] F. Adamski (red.), *Wychowanie personalistyczne. Wybór tekstów*, Kraków 2005, s. 14.

⁴⁷ M. Nowak, *Pedagogika personalistyczna*, [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika...*, dz. cyt., s. 243.

⁴⁸ Autor definiuje proces opieki jako „określony cykl następujących po sobie i wzajemnie uwarunkowanych zmian w opiece (czynnościach, zachowaniach i zależnościach opiekuńczych) od jej początku do końca, adekwatnych do zaznaczających się kolejnych etapów osiągnięcia przez podopiecznego samodzielności i niezależności życiowej albo przeciwnie, postępującej degradacji tych dyspozycji aż do kresu istnienia”. W pierwszym przypadku można mówić o ewolucyjnym, a w drugim o inwolucyjnym rodzaju procesu opieki. Zob. Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza w zarysie*, t. 2, Olsztyn 2000, s. 56-57.

⁴⁹ Tamże, s. 53.

⁵⁰ Tamże, s. 92.

potrzeb podopiecznych z wymaganiami, które stawia przed nimi społeczeństwo, a więc możliwie integralne wiązanie opieki z wychowaniem i wychowania z opieką⁵¹.

3.2. Profesjonalizacja w rodzinnej pieczy zastępczej

Termin profesjonalizacja, podobnie jak określenia z nim blisko powiązane, jest niejednoznaczny i różnie interpretowany⁵². Agata Skalec zwraca uwagę, że chociaż w oficjalnych dokumentach polskie władze od kilku lat wspierają postulat profesjonalizacji rodzinnej pieczy zastępczej, to jest ona rozumiana wąsko, czyli jedynie jako wzrost liczby zawodowych form rodzinnej pieczy zastępczej⁵³. W rozprawie podjęto jednak próbę skonstruowania takiej definicji profesjonalizacji, która będzie uwzględniała szersze tło tego procesu, a więc to, że obejmuje ona także rodziny zastępcze niezawodowe a nawet spokrewnione, chociaż oczywiście w różnym zakresie i stopniu.

W *Słowniku Języka Polskiego PWN* podano, że profesjonalizacja jest to „proces wyodrębniania się nowych zawodów lub specjalności w danej dziedzinie”, „przekształcanie się jakichś zainteresowań, czynności w zawód” lub też „nabywanie umiejętności niezbędnych do wykonywania zawodu”⁵⁴. Tym samym wyodrębniono trzy różne, chociaż powiązane ze sobą aspekty omawianego terminu. Ewa Marynowicz-Hetka za Jean-Marie Barbierem proponuje węższe rozumienie pojęcia profesjonalizacji, nazywając ją „ciąg modyfikacji kompetencji podmiotu, który pociąga za sobą równoczesne optymalizowanie podejmowanych działań”⁵⁵. Definicja ta akcentuje rolę kompetencji (będących szerszym znaczeniowo pojęciem niż termin „umiejętności” użyty w definicji słownikowej) oraz ich nabywana nie tylko jako niezbędnych do wykonywania danego zawodu, lecz szerzej - do optymalizacji podejmowanych działań, a więc wykonywania ich jak najefektywniej przy jak najmniejszych nakładach⁵⁶. Jednakże takie ujęcie profesjonalizacji nie uwzględnia wskazanego w *Słowniku Języka Polskiego PWN* aspektu jakim jest proces kształtowania się i wyodrębniania zawodu oraz specjalizacji (co w odniesieniu do podjętego w pracy tematu rozumie się jako kształtowanie i wyodrębnianie

---

⁵¹ Tamże.

⁵² Por. D. Kirton, *Step forward...*, dz. cyt., s. 7-11; J. Evetts, K. Wilson, *The professionalisation of foster care, „Adoption & Fostering”* 2006, t. 30, nr 1, s. 42-46; J. Evetts, *The concept of professionalism...*, dz. cyt., s. 33-34.

⁵³ A. Skalec, *Profesjonalizacja rodzinnej pieczy...*, dz. cyt., s. 29.

⁵⁴ Zob. *Profesjonalizacja*, [w:] *Słownik Języka Polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/profesjonalizacja;2508545>, data dostępu 24.01.2017 r.

⁵⁵ E. Marynowicz-Hetka, *Pedagogika społeczna*, t. 1, s. 511.

⁵⁶ Zob. *Optymalizacja*, [w:] *Słownik Języka Polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/sjp/optimalizacja;2569873.html>, data dostępu 14.02.2017 r. Pod pojęciem „efektywność” w rozprawie przyjmuje się „wydajność, pozytywny wynik, skuteczność”. Zob. *Efektywność*, [w:] W. Doroszewski (red), *Słownik Języka Polskiego*, <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/efektywnosc;5425211.html>, data dostępu: 24.01.2017 r.

form rodzinnej pieczy zastępczej). Tym samym dla potrzeb rozprawy proponuje się modyfikację obydwu definicji, i przyjęcie, że **profesjonalizacja w rodzinnej pieczy zastępczej jest to proces kształtowania się i wyodrębniania jej form oraz zawodu**⁵⁷ **opiekuna zastępczego a także ciąg modyfikacji kompetencji podmiotu (tj. osoby opiekuna zastępczego), który pociąga za sobą równoczesne optymalizowanie podejmowanych przez niego działań**⁵⁸. Równocześnie przyjęto, że kompetencje to „dyspozycje złożone, stanowiące kompozycję wiedzy, umiejętności, postaw, a niekiedy też motywacji i wartościowania”⁵⁹.

Obok pojęcia kompetencji często stosuje się także termin „kwalifikacje”. Zdzisław Wołk zauważa, że o kwalifikacjach można mówić w dwóch znaczeniach i wymienia:

- „kwalifikacje formalne, czyli te, które są potwierdzone dyplomem, świadectwem lub innym certyfikatem;
- kwalifikacje rzeczywiste, czyli te, które przejawiają się w działaniu. Są one pogłębiane głównie poprzez doświadczenie związane z realizowaniem określonych zadań”⁶⁰.

Autor zauważa, że „Najbardziej optymalna jest sytuacja, gdy kwalifikacje formalne pokrywają się z kwalifikacjami rzeczywistymi”⁶¹. Zdobywanie odpowiednich kwalifikacji jest w myśl obowiązujących przepisów nieodłącznym elementem warunkującym możliwość zostania opiekunem zastępczym, niezależnie od tego, czy dana osoba będzie pełnić swoją funkcję zawodowo czy też niezawodowo. Szczególnie ważnym elementem zdobycia kwalifikacji jest odbycie szkolenia dla kandydatów na opiekunów zastępczych.

Kolejnym terminem istotnym dla tematyki niniejszej pracy jest profesjonalizm. Tomasz Kafel podaje, że pojęcie to określa „wysoki standard wykonania danej czynności”⁶². Dla podkreślenia spójności przyjętej terminologii i związków między bliskoznacznymi terminami definicję tę postanowiono rozszerzyć o elementy zaakcentowane w przyjętym wcześniej rozumieniu profesjonalizacji, uwzględniając podkreślane przez Ewę Marynowicz-Hetkę znaczenie kompetencji i optymalizacji podejmowanych działań. Tym samym zaproponowano przyjęcie, że **profesjonalizm oznacza wysoki standard wykonywania zadań w danej**

⁵⁷ Por. *Profesjonalizacja...*, dz. cyt.

⁵⁸ Por. tamże oraz E. Marynowicz-Hetka, *Pedagogika społeczna...*, dz. cyt., s. 511.

⁵⁹ C. Hendryk, *O zagubionych kompetencjach. Kompetencje moralne*, „General and Professional Education” 2010, nr 1, s. 127; M. Śniadkowski, *Kompetencje animacyjne nauczyciela szansą w oddziaływaniu wychowawczym*, [w:] M. Gwoździčka-Piotrowska, A. Zduniak (red.), *Edukacja w społeczeństwie ryzyka. Bezpieczeństwo jako wartość*, t. 2, Poznań 2007, s. 160.

⁶⁰ Z. Wołk, *Zawodoznawstwo. Wiedza o współczesnej pracy*, Warszawa 2013, s. 18.

⁶¹ Z. Wołk, *Dylematy terminologiczne współczesnej pedagogiki pracy*, „Relacje. Studia z Nauk Społecznych” 2018, nr 5, s. 111.

⁶² T. Kafel, *Cechy profesjonalizmu - analiza pojęciowa oraz oczekiwania stawiane zarządzającym podmiotami ekonomii społecznej*, cz. 1, „Biuletyn Ekonomii Społecznej” 2012, nr 1, s. 18.

dziedzinie wynikający z posiadania przez osobę odpowiednich kompetencji pociągających za sobą równoczesną optymalizację podejmowanych działań⁶³. Z kolei profesjonalista to osoba, która posiada kompetencje warunkujące wysoki standard wykonywania zadań w danej dziedzinie, pociągające za sobą równoczesną optymalizację podejmowanych działań⁶⁴. Przyjęte definicje korespondują w pewnym zakresie z koncepcją personalistyczną, wskazującą na to, że każda osoba ma za cel doskonalenie się w swoim istnieniu⁶⁵ oraz z pojęciem opieki międzyludzkiej w ujęciu Z. Dąbrowskiego⁶⁶.

3.3. Formułowanie i realizacja standardów w rodzinnej pieczy zastępczej jako jeden z aspektów profesjonalizacji

Jak podaje Mariola Raclaw, „Piecza zastępcza jest przykładem swoistego balansu pomiędzy więzią a relacją (która oznacza wymianę równych wartości); pomiędzy potrzebą spersonalizowania relacji a sformalizowaniem więzi - na tym polega jej szczególna specyfika”⁶⁷. Hybrydowy charakter rodzinnej pieczy zastępczej, „rozgrywającej się w niepublicznej przestrzeni domu, ale nie będącej sprawą prywatną”⁶⁸, wiąże się z koniecznością formułowania norm określających podstawowe wymagania stawiane czemuś⁶⁹, czyli standardów.

W praktyce odpowiednikiem tak rozumianych standardów są także formułowane w literaturze zasady dotyczące rodzinnej opieki zastępczej. Beata Krajewska wskazała na następujące: dobra dziecka i rodziny objętych pieczą zastępczą, subsydiarności (pomocniczości) pieczy zastępczej, tymczasowości pieczy zastępczej, pierwszeństwa rodzinnej pieczy zastępczej przed pieczą instytucjonalną, stosowania pieczy zastępczej na podstawie orzeczenia sądu, wysłuchania dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej, umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej jak najbliżej dotychczasowego miejsca jego zamieszkania, prawa dziecka do kontaktów z rodzicami i innymi bliskimi osobami, nierozdzielania rodzeństwa

---

⁶³ Por. T. Kafel, *Cechy profesjonalizmu...*, dz. cyt., s. 18. oraz E. Marynowicz-Hetka, *Pedagogika społeczna...*, dz. cyt., s. 511.

⁶⁴ Por. tamże.

⁶⁵ W. Kądziołka, *Wychowanie personalistyczne...*, dz. cyt., s. 126.

⁶⁶ W kontekście rodzinnej pieczy zastępczej optymalizacja podejmowanych działań ściśle łączy się z optymalną opieką (a więc z optymalnym poziomem zaspokajania potrzeb, w odróżnieniu od poziomów: deprywacji, niedostatku, ambiwalencji i granic maximum). Zob. Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza...*, t. 1, dz. cyt., s. 116-118.

⁶⁷ M. Raclaw, *Zinstrumentalizowane rodzicielstwo...*, dz. cyt., s. 132.

⁶⁸ Tamże, s. 131.

⁶⁹ Zob. *Standard*, [w:] W. Doroszewski (red), *Słownik Języka Polskiego*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/standard.html>, data dostępu: 01.05.2019 r.

przebywającego w pieczy zastępczej, nierozdzielania małoletniej matki i jej dziecka⁷⁰. Zasady te znalazły swoje odzwierciedlenie w określanych w ramach badań własnych podstawowych standardach w rodzinnej pieczy zastępczej.

4. Założenia metodologiczne badań własnych

4.1. Przedmiot i cele badań

Przedmiotem badań własnych zaprezentowanych w rozprawie była profesjonalizacja w rodzinnej pieczy zastępczej. Ich **cel teoretyczny** stanowiło zgromadzenie i usystematyzowanie wybranych aspektów wiedzy o profesjonalizacji w rodzinnej pieczy zastępczej w Polsce z uwzględnieniem wskazywanych w literaturze przedmiotu krajowych i międzynarodowych trendów, czego rezultatem było zredagowanie części teoretycznej rozprawy. Kończąc ją zwrócono uwagę, że jednym z istotnych elementów profesjonalizacji jest formułowanie i realizacja standardów w rodzinnej pieczy zastępczej. To właśnie temu aspektowi poświęcono zasadniczą część podejmowanych badań. Dlatego też **poznawczym celem** badań było określenie i skategoryzowanie podstawowych standardów w rodzinnej pieczy zastępczej w Polsce oraz ustalenie, czy i jaka jest w poczuciu opiekunów zastępczych ich realizacja. **Celem praktycznym** było natomiast sformułowanie rekomendacji dotyczących profesjonalizacji w rodzinnej pieczy zastępczej.

4.2. Problemy badawcze i zmienne

Przedstawione w części teoretycznej rozważania dotyczące profesjonalizacji w rodzinnej pieczy zastępczej doprowadziły do sprecyzowania pytań, które sprowadzono do problemów badawczych, które wraz ze zmiennymi przedstawiono w tabeli 1. Ponieważ badania miały charakter **eksploracyjny**⁷¹, w metodologii badań pominięto etap formułowania hipotez.

Uznano, iż podstawowe standardy w rodzinnej pieczy zastępczej powinny być zakreślone na tyle szeroko, aby ich zastosowanie mogło dotyczyć wszystkich form rodzinnej pieczy

---

⁷⁰ B. Krajewska, *Zasady pieczy zastępczej...*, dz. cyt., s. 14-23.

⁷¹ Jak podaje Earl Babbie, "Z reguły badania eksploracyjne mają trzy cele: (1) zaspokojenie ciekawości badacza i jego pragnienia lepszego zrozumienia przedmiotu, (2) zbadanie możliwości podjęcia szerszych badań, (3) wypracowanie metody, które zostaną użyte w dalszych badaniach". Autor podkreśla także, że są one kluczowe, gdy badacz wkracza na nowy grunt, zawsze pomagają rozeznaczyć się w temacie badań oraz są źródłem dla teorii ugruntowanej. Jednocześnie ich wadą jest to, że zazwyczaj nie dają satysfakcjonujących odpowiedzi na pytania badawcze i rzadko mają charakter ostateczny, co wiąże się z ich reprezentatywnością. Mogą jednak wskazywać na takie odpowiedzi i sugerować, jakimi metodami można je osiągnąć. Zob. E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa 2004, s. 111-112.

zastępczej, a zarazem na tyle precyzyjnie, aby uwzględniały swoistości rodzinnych form opieki, odróżniające je od pieczy instytucjonalnej. Określono je w ramach czterech kategorii:

- standardy odnoszące się do praw dzieci (i w pewnym zakresie ich rodzin biologicznych) dotyczących okoliczności umieszczania w rodzinnej pieczy zastępczej (standardy 1-8);
- standardy odnoszące się do praw dzieci dotyczących jakości opieki i wychowania w rodzinnych formach pieczy zastępczej (standardy 9-16);
- standardy odnoszące się do praw opiekunów zastępczych dotyczących zasad przyjmowania dzieci pod opiekę oraz możliwości zdobywania i podnoszenia kwalifikacji (standardy 17-19);
- standardy odnoszące się do praw opiekunów zastępczych dotyczących możliwości otrzymywania wsparcia w pełnieniu swojej roli (standardy 20-23).

Należy zwrócić uwagę, że chociaż w nazwach zaprezentowanych powyżej kategorii jest mowa przede wszystkim o prawach dzieci i opiekunów zastępczych, to określone w ich ramach standardy zawierają w sobie także obowiązki wynikające z tych praw wobec innych osób związanych z funkcjonowaniem systemu rodzinnej pieczy zastępczej (np. obowiązki opiekunów względem podopiecznych oraz ich rodzin pochodzenia czy obowiązki organizatora rodzinnej pieczy zastępczej wobec dzieci umieszczanych w pieczy zastępczej i ich rodzin biologicznych oraz opiekunów zastępczych wraz z ich domownikami).

Dla większej zwięzłości tekstu i uniknięcia zbędnych powtórzeń w autoreferacie zrezygnowano z wylistowania określonych w ramach badań standardów, ich treść przedstawiając jedynie w rozdziale „5. Synteza wyników badań własnych i wybrane wnioski”.

Tabela 1. Problemy badawcze i zmienne

Tabela 1. Problemy badawcze i zmienne			
Problem badawczy ogólny:	Problemy badawcze szczegółowe:		
1. Jakie są podstawowe standardy w rodzinnej pieczy zastępczej w Polsce? (analiza dokumentów)	1.1. Jakie są standardy odnoszące się do praw dzieci (i w pewnym zakresie ich rodziny biologicznej) dotyczących okolicznościami umieszczenia w rodzinnej pieczy zastępczej?		
	1.2. Jakie są standardy odnoszące się do praw dzieci dotyczących jakości opieki i wychowania w rodzinnych formach pieczy zastępczej?		
	1.3. Jakie są standardy odnoszące się do praw opiekunów zastępczych dotyczących zasad przyjmowania dzieci pod opiekę oraz możliwości zdobywania i podnoszenia kwalifikacji?		
	1.4. Jakie są standardy odnoszące się do praw opiekunów zastępczych dotyczących możliwości otrzymywania wsparcia w pełnieniu swojej roli?		
Problem badawczy ogólny:	Problemy badawcze szczegółowe:	Zmienne niezależne:	Zmienne zależne:
2. Jaka jest w poczuciu opiekunów zastępczych realizacja podstawowych standardów w rodzinnej pieczy zastępczej w Polsce?	2.1. Jaka jest, w poczuciu opiekunów zastępczych, realizacja standardów odnoszących się do praw dziecka dotyczących okoliczności umieszczenia w rodzinnej pieczy zastępczej (standardy 1-8)?	Płeć opiekunów Forma rodzinnej pieczy zastępczej Miejsce zamieszkania opiekunów Wiek opiekunów Wykształcenie opiekunów Stan cywilny opiekunów Struktura rodziny Status zawodowy opiekunów	Przestrzeganie zasady, że umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej następuje jedynie wtedy, jeżeli jest to zgodne z jego najwyższym interesem i prawami określonymi w <i>Konwencji o prawach dziecka</i> , <i>Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej</i> oraz ustawach ⁷² . (Standard 1)
			Przestrzeganie zasady, że przy umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej gwarantuje się odpowiednią różnorodność rodzinnych form pieczy zastępczej i ustala się, jaka forma oraz jaka konkretnie rodzina będzie dla danego dziecka najlepsza. (Standard 2)
			Przestrzeganie zasady, że w sytuacji, gdy dziecko jest zdolne do wyrażania swoich poglądów, bierze się pod uwagę jego opinię na temat tego, w jakiej formie zastępczej pieczy oraz z jakimi opiekunami chciałoby zamieszkać. (Standard 3)
			Przestrzeganie zasady, że rodzeństwo umieszcza się w tej samej rodzinie zastępczej lub rodzinnym domu dziecka, chyba że byłoby to sprzeczne z dobrem dziecka. (Standard 4)
			Przestrzeganie zasady, że w trakcie pobytu dziecka w rodzinnej pieczy zastępczej dąży się w pierwszej kolejności do umożliwienia powrotu dziecka do rodziny biologicznej, a gdy jest to niemożliwe do przysposobienia dziecka. Gdy i to okazuje się niewykonalne, zapewnia się dziecku pobyt w długoterminowej rodzinie zastępczej. (Standard 5)
			Przestrzeganie zasady, że dziecko umieszczone w rodzinnej pieczy zastępczej ma prawo do uzyskania stosownych do swojego wieku i dojrzałości informacji na temat jego rodziny pochodzenia i przyczyn trafienia do zastępczej pieczy. (Standard 6)
			Przestrzeganie zasady, że dziecko umieszczone w rodzinnej pieczy zastępczej ma prawo do utrzymywania regularnych kontaktów z rodzicami biologicznymi i innymi znaczącymi dla niego osobami. (Standard 7)

⁷² Por. Rzecznik Praw Dziecka i Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, *Zalecenia dotyczące pobytu dzieci w placówkach opiekuńczo-wychowawczych*, Warszawa 2015, s. 1.

			Przestrzeganie zasady, że każde dziecko otrzymuje w formie stosownej do wieku poradnik ⁷³ zawierający najważniejsze informacje dotyczące funkcjonowania pieczy zastępczej i jego praw a także procedur postępowania w takich przypadkach jak np. usamodzielnienie podopiecznego, udział dziecka w postępowaniu sądowym. (Standard 8)
2.2. Jaka jest, w poczuciu opiekunów zastępczych, realizacja standardów odnoszących się do praw dziecka dotyczących jakości opieki i wychowania w rodzinnych formach pieczy zastępczej (standardy 9-16)?	Płeć opiekunów Forma rodzinnej pieczy zastępczej Miejsce zamieszkania opiekunów Wiek opiekunów Wykształcenie opiekunów Stan cywilny opiekunów Struktura rodziny Status zawodowy opiekunów		Przestrzeganie zasady, że dziecko przyjmowane do rodziny zastępczej lub rodzinnego domu dziecka czuje się kochane i traktowane jak członek rodziny. (Standard 9)
			Przestrzeganie zasady, że opiekun zastępczy jest osobą zweryfikowaną i posiada odpowiednie kompetencje, szczególnie opiekuńcze i wychowawcze. (Standard 10)
			Przestrzeganie zasady, że opiekun zastępczy dba o optymalne zaspokojenie wszystkich ponadpodmiotowych potrzeb podopiecznego, a także brać udział w zaspokajaniu tych potrzeb, które podopieczny sam może zaspokoić tylko częściowo ⁷⁴ . (Standard 11)
			Przestrzeganie zasady, że opiekun zastępczy jest odpowiedzialny za podopiecznego i powinien go chronić, bronić i reprezentować jego dobrostan, decydować za niego o nim i jego sprawach, „a wszystko to na tyle, na ile podopieczny sam nie jest do tego zdolny” ⁷⁵ . (Standard 12)
			Przestrzeganie zasady, że dziecku umieszczanemu w rodzinnej pieczy zastępczej zapewnia się maksymalnie możliwą stabilność (ciągłość, trwałość) opieki ⁷⁶ , tak, aby nie dochodziło do niepotrzebnych zmian opiekunów. (Standard 13)
			Przestrzeganie zasady, że aby dziecko miało możliwość poznania swojej historii, opiekunowie zastępczy prowadzą dla swoich podopiecznych kroniki z informacjami o ważnych wydarzeniach jakie dokonały się w życiu dziecka w trakcie pobytu w rodzinie zastępczej ⁷⁷ . (Standard 14)
			Przestrzeganie zasady, że opiekunowie zastępczy dbają o harmonijny rozwój dziecka (fizyczny, moralny, intelektualny, emocjonalny, społeczny, duchowy), jednocześnie przygotowując je do przejęcia kierownictwa nad własnym procesem rozwoju oraz do godnego, samodzielnego i odpowiedzialnego życia ⁷⁸ . (Standard 15)
			Przestrzeganie zasady, że dziecko przebywające w rodzinnej pieczy zastępczej ma możliwość budowania z opiekunami zastępczymi i innymi znaczącymi osobami satysfakcjonujących, trwałych więzi, które są prawnie chronione, także po opuszczeniu przez to dziecko rodziny zastępczej czy rodzinnego domu dziecka. (Standard 16)
2.3. Jaka jest, w poczuciu opiekunów zastępczych, realizacja	Płeć opiekunów Forma rodzinnej pieczy zastępczej		Przestrzeganie zasady, że organizator rodzinnej pieczy zastępczej umożliwia wszystkim opiekunom zastępczym uczestnictwo w kursach, szkoleniach czy innych aktywnościach umożliwiających zdobywanie i aktualizowanie wiedzy przydatnej w pełnieniu roli opiekuna zastępczego, w tym sposób szczególny umożliwiających zdobycie odpowiednich

⁷³ Por. *The Fostering Services (England) Regulations 2011* (revised), England 2011, UK SIs 2011 Nr 581, część 2, art. 3, pkt 4.

⁷⁴ Por. Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza...*, t. 1, dz. cyt., s. 87 oraz s. 116-118; G. Gajewska, *Wsparcie dziecka w rozwoju...*, dz. cyt. s. 22.

⁷⁵ Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza...*, t. 1, dz. cyt., s. 83.

⁷⁶ Por. tamże, s. 82.

⁷⁷ Por. Department for Education, *Fostering Services: National Minimum Standards*, England 2011, s. 52-53.

⁷⁸ Por. F. Adamski, *Wprowadzenie: personalizm...*, dz. cyt., s. 14; M. Nowak, *Pedagogika personalistyczna...*, dz. cyt., s. 243; Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza...*, t. 2, dz. cyt., s. 61-63; I. Smentek, *Personalizm teologiczny Karola Wojtyły - Jana Pawła II*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 2014, t. 27, nr 1, s. 197-201.

standardów odnoszących się do praw opiekunów zastępczych dotyczących zasad przyjmowania dzieci pod opiekę oraz możliwości zdobywania i podnoszenia kwalifikacji (standardy 17-19)?	Miejsce zamieszkania opiekunów Wiek opiekunów Wykształcenie opiekunów Stan cywilny opiekunów Struktura rodziny Status zawodowy opiekunów	kompetencji opiekuńczo-wychowawczych i wiedzy na temat konsekwencji, jakie ponosić będą wszyscy członkowie danej rodziny w związku z podjęciem się nowej funkcji. (Standard 17)
		Przestrzeganie zasady, że opiekunowie zastępczy mają prawo do decydowania o liczbie i wieku przyjmowanych pod opiekę dzieci ⁷⁹ , szczególnie zaś do przyjmowania dzieci młodszych od tych, które już u nich przebywają. (Standard 18)
2.4. Jaka jest, w poczuciu opiekunów zastępczych, realizacja standardów odnoszących się do praw opiekunów zastępczych dotyczących możliwości otrzymywania wsparcia w pełnieniu swojej roli (standardy 20-23)?	Płeć opiekunów Forma rodzinnej pieczy zastępczej Miejsce zamieszkania opiekunów Wiek opiekunów Wykształcenie opiekunów Stan cywilny opiekunów Struktura rodziny Status zawodowy opiekunów	Przestrzeganie zasady, że opiekunowie zastępczy mają prawo do zapoznania się z wszelkimi niezbędnymi informacjami dotyczącymi dziecka, w tym na temat stanu jego zdrowia, rozwoju i sytuacji społecznej. (Standard 19)
		Przestrzeganie zasady, że opiekunowie zastępczy otrzymują odpowiednią pomoc na pokrycie kosztów utrzymania dziecka a w przypadku rodzin zastępczych zawodowych - stosowne wynagrodzenie, tak, aby możliwe było stworzenie jak najlepszych warunków dla harmonijnego rozwoju dzieci znajdujących się pod ich opieką. (Standard 20)
		Przestrzeganie zasady, że opiekunom zastępczym zapewnia się odpowiednie wsparcie, w tym: korzystanie ze specjalistycznej pomocy w opiece i wychowaniu przyjętego dziecka, (m.in. psychologiczno-pedagogicznej i terapeutycznej) a także wsparcie rodzin pomocowych, wolontariuszy czy osób do pomocy w opiece nad dziećmi i prowadzeniu gospodarstwa. Ponadto zawodowi opiekunowie zastępczy powinni mieć prawo korzystania z urlopów, szczególnie zaś w czasie między przyjęciami dzieci. (Standard 21)
		Przestrzeganie zasady, że opiekunowie zastępczy korzystają ze wsparcia i współpracują z koordynatorem rodzinnej pieczy zastępczej, organizatorem rodzinnej pieczy zastępczej, ośrodkiem adopcyjnym oraz z innymi specjalistami. (Standard 22)
		Przestrzeganie zasady, że każdy opiekunowie zastępczy przed przyjęciem dziecka otrzymują poradniki ⁸⁰ zawierające najważniejsze informacje dotyczące ich praw i obowiązków a także procedur postępowania w takich przypadkach jak: usamodzielnienie podopiecznego, ucieczka podopiecznego, postępowania sądowe. (Standard 23)
Problem badawczy ogólny:		
3. Jakie są wynikające z analizy badań rekomendacje dotyczące profesjonalizacji w rodzinnej pieczy zastępczej?		

Źródło: opracowanie własne.

⁷⁹ Por. Z.W. Stelmaszuk, *Kodeks etyczny rodzin zastępczych*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1998, nr 8, s. 23.

⁸⁰ Por. *The Fostering Services...*, dz. cyt., część 2, art. 3, pkt. 4.

4.3. Metody, techniki i narzędzia badań własnych

W przygotowaniu i realizacji badań zastosowano podejście eklektyczne i przeprowadzenie badań **ilościowo-jakościowych**. Jak podaje Heinz Herman Krüger, poprzez komplementarne uzupełnianie się obu tych podejść badawczych możliwe jest optymalne wykorzystanie szans poznawczych obu strategii⁸¹. Ponadto przeprowadzenie badań ilościowo-jakościowych koresponduje z przyjętą koncepcją personalistyczną, zgodnie z którą „Metoda personalistyczna winna kształtować wielostronny, żywy i pełny stosunek człowieka do całej rzeczywistości badanej i do każdego jej aspektu”⁸².

W **pierwszym etapie badań**, przeprowadzono **analizę dokumentów** (techniką klasyczną⁸³, z wykorzystaniem kwestionariusza analizy dokumentów), która, według Mieczysława Łobockiego, „na użytek badań pedagogicznych występuje także pod nazwą analizy wytworów pracy, rozumianych jako «wszelkie obiektywne przedmioty będące wynikiem ludzkiej działalności», związanej zarówno z nauką, działalnością kulturalną, życiem osobistym, jak i działalnością produkcyjną”⁸⁴ i polega na opisie i interpretacji tych wytworów⁸⁵. Zastosowanie tej metody umożliwiło określenie podstawowych standardów w rodzinnej pieczy zastępczej. Ponadto jako pewną namiastkę analizy dokumentów Mieczysław Łobocki podaje także analizę tekstów naukowych⁸⁶. Dlatego też można uznać, że metoda ta została zastosowana również w celu zredagowania części pierwszej (teoretycznej) niniejszej pracy. Analiza polskiej oraz anglojęzycznej literatury oraz aktów prawnych regulujących kwestie powoływania i funkcjonowania rodzin zastępczych umożliwiła między innymi zebranie informacji o tym, jak przebiegał proces profesjonalizacji w rodzinnej pieczy zastępczej w Polsce perspektywie historycznej, jakie są obecne krajowe i międzynarodowe trendy w profesjonalizacji, jakie znaczenie ma ten proces oraz jakie są potencjalne zagrożenia i bariery w profesjonalizacji opiekunów zastępczych.

W **drugim etapie badań** przeprowadzono badania ilościowe posługując się metodą **sondażu diagnostycznego** i techniką sondażu z wykorzystaniem ankiety⁸⁷. Metoda sondażu diagnostycznego pozwala uzyskać informacje bezpośrednio od badanych osób i dzięki temu

---

⁸¹ Por. H.H. Krüger, *Metody badań w pedagogice*, Gdańsk 2007, s. 188.

⁸² K. Barth, *Ku całościowej wizji osoby ludzkiej. Metodologiczne założenia personalizmu integralnego*, „Teologia w Polsce” 2008, nr 2, s. 48.

⁸³ Zob. M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2009, s. 225.

⁸⁴ Tamże, s. 215-216, na podstawie: Z. Skorny, *Współczesne metody badań psychologicznych*, Wrocław 1966, s. 74 i następne.

⁸⁵ M. Łobocki, *Metody i techniki badań...*, dz. cyt., s. 216.

⁸⁶ Tamże, s. 215.

⁸⁷ Tamże, s. 261.

poznać ich uczucia i zachowania. Jak podaje Mieczysław Łobocki: „przez metodę sondażu rozumie się metodę badań, której podstawową funkcją jest gromadzenie informacji o interesujących badacza problemach w wyniku relacji słownych osób badanych, nazywanych respondentami”⁸⁸.

Jak każda metoda badań, badania sondażowe posiadają jednak swoje braki i ograniczenia. Można do nich zaliczyć na przykład brak możliwości szerszej wypowiedzi respondenta czy też szczegółowego uzasadnienia swojej wypowiedzi. Możliwość taką daje jednak wykorzystanie metody jakościowej. Dlatego też w **trzecim etapie badań** zastosowano **metodę indywidualnych przypadków**, którą Mieczysław Łobocki określa jako jedną z odmian metody biograficznej⁸⁹. Metoda ta opierała się na przeprowadzeniu wywiadów narracyjnych zgodnie z koncepcją Fritza Shützego (swobodnej wypowiedzi). Jak podaje Ewa Kos, jej zasadniczym założeniem jest „przekonanie o procesualnym charakterze rzeczywistości społecznej i o tym, że jednostka kształtuje własne zachowanie w toku relacji ze środowiskiem”⁹⁰. W tego typu wywiadzie to opowiadający decyduje, co w jego prezentacji jest ważne, które doświadczenia pominąć, a które podkreślić⁹¹. Umożliwia się mu przedstawienie przeszłości z jego punktu widzenia⁹². W odróżnieniu od wywiadu standaryzowanego, gdzie badacz narzuca badanemu strukturę wypowiedzi, narrator sam wyznacza kierunek narracji i wydobywa ze swojej przeszłości zdarzenia, które uważa za ważne⁹³. Badacz natomiast stara się jak najmniej ingerować w treść i formę opowiadania⁹⁴. Wypowiedzi rejestrowano za pomocą dyktafonu.

Badaniom tym przypisano charakter uzupełniający. Zastosowanie metody indywidualnych przypadków umożliwiło pogłębienie rozumienia wyników otrzymanych na podstawie przeprowadzonego sondażu diagnostycznego, wprowadzenie pewnych modyfikacji w sformułowanych standardach oraz rozszerzenie wniosków i rekomendacji.

4.4. Organizacja, przebieg i charakterystyka grupy badawczej

Działania nad tworzeniem pracy doktorskiej zapoczątkowano w październiku 2015 roku od gromadzenia literatury przedmiotu oraz sformułowania tematu: „Profesjonalizacja

---

⁸⁸ Tamże, s. 247.

⁸⁹ Tamże, s. 303.

⁹⁰ E. Kos, *Wywiad narracyjny jako metoda badań empirycznych*, [w:] D. Urbaniak-Zajac, E. Kos, *Badania jakościowe w pedagogice: wywiad narracyjny i obiektywna hermeneutyka*, Warszawa 2013, s. 91.

⁹¹ A. Kozerska, *Wywiad narracyjny w badaniach nad uczeniem się człowieka dorosłego w kontekście historii jego życia*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” 2013, nr 2, s. 31.

⁹² E. Kos, *Wywiad narracyjny...*, dz. cyt., s. 93.

⁹³ A. Kozerska, *Wywiad narracyjny...*, dz. cyt., s. 31.

⁹⁴ Tamże.

w rodzinnej pieczy zastępczej”. Rozpoczynając prace badawczą dokonano analizy polskiej i zagranicznej literatury przedmiotu jednocześnie opracowując teoretyczne podstawy badań własnych. Określone cele i problemy badawcze oraz dobrano odpowiednie metody, techniki oraz narzędzia badawcze.

Następnie na terenie miasta Zielonej Góry oraz powiatu nowosolskiego przeprowadzono badania pilotażowe mające na celu weryfikację trafności i przejrzystości sformułowanych pytań. Na podstawie uzyskanej w ten sposób wiedzy udoskonalono narzędzia badawcze. Jak zauważa M. Łobocki, „badacz rzadko tylko może objąć swymi badaniami wszystkie osoby lub instytucje, którymi jest zainteresowany”⁹⁵ i zostaje zmuszony do pobierania próby, czyli „wyselekcjonowania pewnej podgrupy z interesującej go populacji”⁹⁶. W omawianych badaniach zastosowano **celowy dobór próby** zarówno do analizy dokumentów jak i do badań sondażowych oraz metodą indywidualnych przypadków.

W **etapie pierwszym badań własnych**, czyli analizie dokumentów dokonanej w miesiącach styczeń 2018 - marzec 2018, dobór polegał na wybraniu kluczowych dokumentów, w tym w sposób szczególny aktów prawnych regulujących kwestie powoływania i funkcjonowania rodzin zastępczych w Polsce. Uznano za takie przede wszystkim *Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej*⁹⁷, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*⁹⁸, *Ustawę z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*⁹⁹ a także *Konwencję o prawach dziecka*¹⁰⁰. W analizie odwoływano się także do zasad pieczy zastępczej opracowanych przez Beatę Krajewską¹⁰¹, *Kodeksu Etycznego Rodzin Zastępczych*¹⁰² oraz standardów *Quality4Children*¹⁰³. Zwrócono również uwagę na odpowiadające określonym standardom punkty opracowanych w 2015 przez Rzecznika Praw Dziecka i Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej *Zaleceń dotyczących pobytu dzieci w placówkach opiekuńczo-wychowawczych*¹⁰⁴ a także na standardy obowiązujące na terenie Anglii, określone w dokumencie *Fostering Services: National Minimum Standards*¹⁰⁵. Dobór dokumentów oraz rozpoczęcie określania standardów

---

⁹⁵ M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 2001, s. 160.

⁹⁶ Tamże.

⁹⁷ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz. U. 1997 Nr 78, poz. 483.

⁹⁸ *Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy* (tekst jednolity), Dz. U. 1964 Nr 9, poz. 59, z późn. zm.

⁹⁹ *Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny...*, dz. cyt.

¹⁰⁰ *Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r.*, Dz. U. 1991 Nr 120, poz. 526.

¹⁰¹ B. Krajewska, *Zasady pieczy zastępczej...*, dz. cyt.

¹⁰² Z.W. Stelmaszuk, *Kodeks etyczny...*, dz. cyt.

¹⁰³ *Quality4Children standards for out-of-home child care in Europe*, <https://www.sos-childrensvillages.org/quality4children>, data dostępu: 06.04.2019 r.

¹⁰⁴ Rzecznik Praw Dziecka i Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, *Zalecenia dotyczące pobytu...*, dz. cyt.

¹⁰⁵ Department for Education, *Fostering Services...*, dz. cyt.

w rodzinnej pieczy zastępczej został dokonany po uprzedniej analizie polskiej i zagranicznej literatury przedmiotu.

Dobór próby do **drugiego etapu badań** (sondażowych), polegał na rozprowadzeniu przy udziale pracowników organizatorów rodzinnej pieczy zastępczej ankiet wśród wyrażających zgodę na badanie opiekunów zastępczych z wybranych powiatów województwa lubuskiego. Sondaż rozpoczęto na terenie powiatu gorzowskiego w sierpniu 2018 roku i zakończono w grudniu 2018 r. a na terenie miasta na prawach powiatu Gorzowa Wlkp. rozpoczęto w sierpniu 2018 roku i zakończono w październiku 2018 roku. Z uwagi na bardzo mały zwrot ankiet z terenu miasta Gorzowa Wlkp. zdecydowano o rozszerzeniu badań na powiat nowosolski. Rozpoczęto je w marcu 2019 i zakończono w sierpniu 2019 roku. Ankiety uzyskane z Gorzowa Wlkp. zdecydowano się wykorzystać jedynie w celach porównawczych.

Zgodnie z informacją otrzymaną z Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w Gorzowie Wlkp. w sierpniu 2018 r. pod opieką instytucji funkcjonowało 96 rodzin zastępczych (w tym 63 spokrewnione, 21 niezawodowe i 2 zawodowe) oraz 5 rodzinnych domów dziecka. Łącznie we wszystkich formach rodzinnej pieczy zastępczej przebywało 162 dzieci. Należy jednak zaznaczyć, że liczba rodzin zastępczych i umieszczanych w niej dzieci, która była w różny sposób podawana przez instytucje (na miesiąc rozpoczęcia badań lub na koniec poprzedzającego badania roku) jest płynna i mogła ulegać zmianom podczas trwania badań. Kwestionariusze zostały wysłane do opiekunów przez pośrednictwo organizatora rodzinnej pieczy zastępczej a następnie przez nich odsyłane. Z tego terenu otrzymano 65 ankiet od 44 rodzin¹⁰⁶. Z uwagi na sytuacje takie jak wypełnienie dwóch ankiet przez tą samą osobę, podawanie przez większą część ankiety (lub w całości) tej samej odpowiedzi (co z racji ich wykluczającego się charakteru wskazywało jednoznacznie na niezapoznanie się z pytaniami), oraz gdy w ankiecie nie zawarto istotnych informacji (o formie rodziny zastępczej, płci lub miejscu zamieszkania) zdecydowano się na odrzucenie części ankiet. Po ich usunięciu w analizie statystycznej uwzględniono z tego terenu 53 ankiety.

Z informacji uzyskanej z PCPR w Nowej Soli liczba rodzin zastępczych (stan na 31.12.2018 r.) wynosiła 138 i umieszczono w nich łącznie 202 dzieci (111 dzieci w 85 rodzinach zastępczych spokrewnionych, 52 w 43 rodzinach niezawodowych, 22 w 7 zawodowych, w tym: 4 dzieci w 1 rodzinie specjalistycznej oraz 13 dzieci w 2 rodzinach zastępczych pełniących funkcję pogotowia rodzinnego). Ankiety na tym terenie zostały rozprowadzone osobiście przez pracowników PCPR, w wyniku czego uzyskano 78 ankiet od

---

¹⁰⁶ Liczba rodzin podana na podstawie liczby otrzymanych kopert z ankietami.

52 rodzin. Po odrzuceniu części kwestionariuszy (zgodnie z tymi samymi kryteriami, co w przypadku otrzymanych z PCPR w Gorzowie Wlkp.), w badaniach statystycznych poddano analizie 70 ankiet.

W zasadniczej części badań ilościowych **poddano zatem analizie 123 ankiety**. Opracowanie statystyczne wykonano z wykorzystaniem oprogramowania IBM SPSS Statistics (wersja 25).

Spośród wszystkich znajdujących się w tej grupie respondentów 80 stanowiły kobiety (65%) a 43 (35%) mężczyźni. 67 respondentów stanowili rodzice zastępczy spokrewnieni (54,5% wszystkich odpowiedzi), 33 opiekunowie niezawodowi (26,8%). 2 osoby wskazały siebie jako rodzinę spokrewnioną jak i niezawodową (1,6%). Liczba opiekunów zawodowych wyniosła 13 (10,6%) z czego 4 pełniło funkcję pogotowia rodzinnego (3,3%), jedna rodziny zawodowej specjalistycznej (0,8%) a 8 nie pełniło żadnej dodatkowej funkcji (6,5%). Ponadto uzyskano ankiety od 8 osób prowadzących rodzinne domy dziecka (6,5%). Dla porównania według danych GUS w Polsce w 2019 roku rodziny zastępcze spokrewnione stanowiły 63,1% ogółu, rodziny niezawodowe 29,2%, rodziny zawodowe - 5,8% a rodzinne domy dziecka - jedynie 1,8%¹⁰⁷.

W momencie prowadzenia badań największa liczba respondentów - 71 wskazało, że pod ich opieką przebywa obecnie 1 podopieczny (57,7% odpowiedzi). 33 badanych opiekowało się 2 dziećmi (26,8%). Po 6 respondentów opiekowało się 3, 4 oraz 5 dziećmi (4,9%). Jedna osoba nie podała na ten temat żadnej informacji (0,8%). Najmłodsze z umieszczonych w pieczy dzieci miało 2 miesiące a najstarsze 20 lat. Dla porównania zgodnie z danymi GUS w Polsce w 2019 roku najczęściej rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka (26,3 tysięcy tj. 71,6%) miało na wychowaniu jedno dziecko, liczba rodzin wychowujących dwoje dzieci stanowiła 17,7% ogółu rodzin (6,5 tysięcy), udział rodzin z trojgiem dzieci wynosił 5,4% (2 tysiące) a z czworgiem i więcej - 5,1% (1,9 tysięcy)¹⁰⁸. 71,5% rodzinnych domów dziecka wychowywało sześcioro lub więcej dzieci¹⁰⁹.

Dobór osób do badań metodą indywidualnych przypadków, stanowiących **trzeci etap badań** (trwający od lutego 2020 roku do kwietnia 2020 roku), dokonany został zgodnie z kryteriami ustalonymi po analizie badań sondażowych. Obejmował on opiekunów, którzy wyrazili zgodę na udział w dalszym badaniu w kwestionariuszach ankiet jak i osoby poznane

---

¹⁰⁷ Główny Urząd Statystyczny, *Pomoc społeczna i opieka nad dzieckiem i rodziną w 2019 r.*, Warszawa 2020, s. 24.

¹⁰⁸ Tamże, s. 26.

¹⁰⁹ Tamże.

na różnych etapach pracy badawczej. Badaniom tym przypisano charakter uzupełniający. Dobór próby wynikał z przyjęcia następujących kryteriów:

- wywiady powinny być przeprowadzone z reprezentantami różnych form rodzinnej pieczy zastępczej;
- w badaniu w miarę możliwości powinni wziąć udział przedstawiciele obu płci;
- respondenci powinni być przedstawicielami różnych grup wiekowych i reprezentować różne powiaty.

Biorąc pod uwagę powyższe kryteria w miesiącach luty - kwiecień 2020 przeprowadzono wywiad z reprezentantami różnych form rodzinnej pieczy zastępczej. Nie przeprowadzono wywiadu z przedstawicielem rodzinnego domu dziecka, natomiast możliwym okazał się wywiad z dorosłym podopiecznym rodziny zastępczej spokrewnionej oraz z koordynatorką rodzinnej pieczy zastępczej. W wywiadzie wzięło udział siedem osób z pięciu rodzin: opiekun zastępczy spokrewniony, opiekunka zastępcza niezawodowa, opiekun zastępczy niezawodowy, opiekunka zastępcza zawodowa (rodzina zastępcza zawodowa niepełniąca dodatkowej funkcji), opiekunka zastępcza zawodowa (rodzina zastępcza zawodowa pełniąca funkcję pogotowia rodzinnego), koordynatorka rodzinnej pieczy zastępczej (była rodzina zastępcza zawodowa pełniąca funkcję pogotowia rodzinnego), dorosły podopieczny rodziny zastępczej spokrewnionej. Badani pochodzili z powiatów: nowosolskiego (2 osoby), zielonogórskiego (2 osoby) oraz Gorzów Wlkp. (3 osoby) i posiadali wykształcenie średnie lub wyższe.

Po przeprowadzeniu badań metodą indywidualnych przypadków dokonano transkrypcji i analizy wywiadów oraz sformułowano wnioski i rekomendacje. Ostateczne zakończenie prac nad rozprawą nastąpiło w lutym 2021 roku.

5. Synteza wyników badań własnych i wybrane wnioski

W celu podsumowania wyników badań sondażowych w kontekście oceny realizacji poszczególnych standardów dokonano ich podziału na cztery grupy: standardy generalnie realizowane, standardy raczej realizowane, standardy, których realizowane nie jest oczywiste oraz standardy rzadko realizowane.

Jako standardy generalnie realizowane uznano takie, odnośnie których 80% respondentów lub więcej zdecydowanie lub raczej zgodziło się ze stwierdzeniem odnoszącym się do przestrzegania przez opiekunów danej zasady. Do grupy tej zaliczono:

- Standard 1. Umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej następuje jedynie wtedy, jeżeli jest to zgodne z jego najwyższym interesem i prawami określonymi w *Konwencji o prawach dziecka*, *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* oraz ustawach¹¹⁰.
- Standard 2 (częściowo). Przy umieszczaniu dziecka w pieczy zastępczej gwarantuje się odpowiednią różnorodność rodzinnych form pieczy zastępczej i ustala się, jaka forma oraz jaka konkretnie rodzina będzie dla danego dziecka najlepsza. (W tym przypadku ankietowanych pytano jedynie o dobór rodziny dla dziecka natomiast nie pytano ich bezpośrednio o kwestie wystarczającej różnorodności obecnych form rodzinnej pieczy zastępczej.)
- Standard 4. Rodzeństwo jest umieszczane w tej samej rodzinie zastępczej lub rodzinnym domu dziecka, chyba że byłoby to sprzeczne z dobrem dziecka.
- Standard 9. Dziecko przyjmowane do rodziny zastępczej lub rodzinnego domu dziecka czuje się kochane i traktowane jak członek rodziny.
- Standard 10. Opiekun zastępczy jest osobą zweryfikowaną i posiada odpowiednie kompetencje, szczególnie opiekuńcze i wychowawcze.
- Standard 11. Opiekun zastępczy dba o optymalne zaspokojenie wszystkich ponadpodmiotowych potrzeb podopiecznego, a także bierze udział w zaspokajaniu tych potrzeb, które podopieczny sam może zaspokoić tylko częściowo¹¹¹. (Trzeba zaznaczyć, że dla uproszczenia pytania w celu lepszego zrozumienia go przez respondentów pytano ich o umiejętność diagnozy i zaspokajania rzeczywistych potrzeb podopiecznego, bez wprowadzania pojęć: „udziału” oraz „potrzeb ponadpodmiotowych”.)
- Standard 12. Opiekun zastępczy jest odpowiedzialny za podopiecznego i powinien go chronić, bronić i reprezentować jego dobrostan, decydować za niego o nim i jego sprawach, „a wszystko to na tyle, na ile podopieczny sam nie jest do tego zdolny”¹¹².
- Standard 15. Opiekun zastępczy dba o harmonijny rozwój dziecka (fizyczny, moralny, intelektualny, emocjonalny, społeczny, duchowy), jednocześnie

---

¹¹⁰ Por. Rzecznik Praw Dziecka i Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, *Zalecenia dotyczące pobytu...*, dz. cyt. s. 1.

¹¹¹ Por. Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza...*, t. 1, dz. cyt., s. 87 oraz s. 116-118; G. Gajewska, *Wsparcie dziecka w rozwoju...*, dz. cyt. s. 22.

¹¹² Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza...*, t. 1, dz. cyt., s. 83.

przygotowując je do przejęcia kierownictwa nad własnym procesem rozwoju oraz do godnego, samodzielnego i odpowiedzialnego życia¹¹³. (Należy podkreślić, że opiekunów pytano tylko o przygotowywanie podopiecznych do godnego, samodzielnego i odpowiedzialnego życia co jednak w uproszczeniu można uznać jako jeden z rezultatów dbania o jego harmonijny rozwój i oczywiście przygotowywania do przejęcia kierownictwa nad swoim życiem.)

- Standard 16 (częściowo). Dziecko przebywające w pieczy zastępczej ma możliwość budowania z opiekunami zastępczymi i innymi znaczącymi osobami satysfakcjonujących, trwałych więzi, które są prawnie chronione, także po opuszczeniu przez to dziecko rodziny zastępczej czy rodzinnego domu dziecka. (Trzeba zaznaczyć, że opiekunów pytano jedynie o tworzenie z podopiecznymi pozytywnych, trwałych więzi a nie o to, czy więzi te są satysfakcjonujące oraz czy zostają podtrzymywane po ustaniu opieki. Temat ten wymaga bardziej kompleksowej analizy.)
- Standard 22. Opiekunowie zastępczy korzystają ze wsparcia i współpracują z koordynatorem rodzinnej pieczy zastępczej, organizatorem rodzinnej pieczy zastępczej, ośrodkiem adopcyjnym oraz z innymi specjalistami.

Jako standardy raczej realizowane sklasyfikowano takie, odnośnie których od 60 do 79% respondentów zdecydowanie lub raczej zgodziło się ze stwierdzeniem odnoszącym się do przestrzegania przez opiekunów danej zasady. Do grupy tej zaliczono:

- Standard 3. W sytuacji, gdy dziecko jest zdolne do wyrażania swoich poglądów, bierze się pod uwagę jego opinię na temat tego, w jakiej formie pieczy zastępczej oraz z jakimi opiekunami chciałoby zamieszkać.
- Standard 5. W trakcie pobytu dziecka w rodzinnej pieczy zastępczej dąży się w pierwszej kolejności do umożliwienia powrotu dziecka do rodziny biologicznej, a gdy jest to niemożliwe do przysposobienia dziecka. Gdy i to okazuje się niewykonalne, zapewnia się dziecku pobyt w długoterminowej rodzinie zastępczej.
- Standard 6. Dziecko umieszczone w rodzinie zastępczej ma prawo do uzyskania stosownych do swojego wieku i dojrzałości informacji na temat jego rodziny pochodzenia i przyczyn trafienia do pieczy zastępczej.

---

¹¹³ Por. F. Adamski, *Wprowadzenie: personalizm...*, dz. cyt., s. 14; M. Nowak, *Pedagogika personalistyczna...*, dz. cyt., s. 243; Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza...*, t. 2, dz. cyt., s. 61-63; I. Smentek, *Personalizm...*, dz. cyt., s. 197-201.

- Standard 7. Dziecko umieszczone w pieczy zastępczej ma prawo do utrzymywania regularnych kontaktów z rodzicami biologicznymi i innymi znaczącymi dla niego osobami.
- Standard 13. Dziecku umieszczanemu w rodzinnej pieczy zastępczej zapewnia się maksymalnie możliwą stabilność (ciągłość, trwałość)¹¹⁴ opieki, tak, aby nie dochodziło do niepotrzebnych zmian opiekunów.
- Standard 17. Organizator rodzinnej pieczy zastępczej umożliwia wszystkim opiekunom zastępczym uczestnictwo w kursach, szkoleniach czy innych aktywnościach umożliwiających zdobywanie i aktualizowanie wiedzy przydatnej w pełnieniu roli opiekuna zastępczego, w tym sposób szczególnym umożliwiających zdobycie odpowiednich kompetencji opiekuńczo-wychowawczych i wiedzy na temat konsekwencji, jakie ponosić będą wszyscy członkowie danej rodziny w związku z podjęciem się nowej funkcji.
- Standard 19. Opiekunowie zastępczy mają prawo do zapoznania się z wszelkimi niezbędnymi informacjami dotyczącymi dziecka, w tym na temat stanu jego zdrowia, rozwoju i sytuacji społecznej.

Jako standardy, których realizowane nie jest oczywiste uznano takie, odnośnie których od 40 do 59% respondentów zdecydowanie lub raczej zgodziło się ze stwierdzeniem odnoszącym się do przestrzegania przez opiekunów danej zasady. Do grupy tej zaliczono:

- Standard 14. Aby dziecko miało możliwość poznania swojej historii, opiekunowie zastępczy prowadzą dla swoich podopiecznych kroniki z informacjami o ważnych wydarzeniach jakie dokonały się w życiu dziecka w trakcie pobytu w rodzinie zastępczej¹¹⁵.
- Standard 18 (częściowo). Opiekunowie zastępczy mają prawo do decydowania o liczbie i wieku przyjmowanych pod opiekę dzieci¹¹⁶, szczególnie zaś do przyjmowania dzieci młodszych od tych, które już u nich przebywają. (Odnosnie tego standardu respondentów zapytano o zgodę ze stwierdzeniem dotyczącym możliwości zastrzegania przez opiekunów wieku i liczby przyjmowanych pod opiekę dzieci. W rezultacie otrzymano 66 odpowiedzi „zdecydowanie tak” lub „raczej tak” co stanowi 53,7% wszystkich udzielonych odpowiedzi. Jednocześnie

¹¹⁴ Por. Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza...*, t. 1, dz. cyt., s. 82.

¹¹⁵ Por. Department for Education, *Fostering Services...*, dz. cyt., s. 52-53.

¹¹⁶ Por. Z.W. Stelmaszuk, *Kodeks etyczny...*, dz. cyt., s. 23.

raczej nie praktykuje się zasady przyjmowania do rodziny dzieci młodszych od tych, które już w niej przebywają, stąd standard ten zaliczono także częściowo do standardów rzadko realizowanych.)

- Standard 20. Opiekunowie zastępczy otrzymują odpowiednią pomoc na pokrycie kosztów utrzymania dziecka a w przypadku rodzin zastępczych zawodowych - stosowne wynagrodzenie, tak, aby możliwe było stworzenie jak najlepszych warunków dla harmonijnego rozwoju dzieci znajdujących się pod ich opieką.
- Standard 21. Opiekunom zastępczym zapewnia się odpowiednie wsparcie, w tym: korzystanie ze specjalistycznej pomocy w opiece i wychowaniu przyjętego dziecka, (m.in. psychologiczno-pedagogicznej i terapeutycznej) a także wsparcie rodzin pomocowych, wolontariuszy czy osób do pomocy w opiece nad dziećmi i prowadzeniu gospodarstwa. Ponadto zawodowi opiekunowie zastępczy mają prawo korzystania z urlopów, szczególnie zaś w czasie między przyjęciami dzieci. (Trzeba w tym miejscu zaznaczyć, że pytanie mogło być niewystarczająco precyzyjne. Ponadto opiekunów nie pytano o realizację prawa do korzystania z urlopów.)
- Standard 23. Opiekunowie przed przyjęciem dziecka otrzymują poradniki¹¹⁷ zawierające najważniejsze informacje dotyczące ich praw i obowiązków a także procedur postępowania w takich przypadkach jak: usamodzielnienie podopiecznego, ucieczka podopiecznego, postępowania sądowe.

Jako standardy rzadko realizowane sklasyfikowano takie, odnośnie których jedynie poniżej 40% respondentów zdecydowanie lub raczej zgodziło się ze stwierdzeniem odnoszącym się do przestrzegania przez opiekunów danej zasady. Do grupy tej zaliczono:

- Standard 8. Dziecko umieszone w rodzinnej pieczy zastępczej otrzymuje w formie stosownej do wieku poradnik¹¹⁸ zawierający najważniejsze informacje dotyczące funkcjonowania pieczy zastępczej i jego praw a także procedur postępowania w takich przypadkach jak np. usamodzielnienie podopiecznego, udział dziecka w postępowaniu sądowym.
- Standard 18 (częściowo). Opiekunowie zastępczy mają prawo do decydowania o liczbie i wieku przyjmowanych pod opiekę dzieci¹¹⁹, szczególnie zaś do przyjmowania dzieci młodszych od tych, które już u nich przebywają. (Jak już

---

¹¹⁷ Por. *The Fostering Services...*, dz. cyt., część 2, art. 3, pkt. 4.

¹¹⁸ Por. tamże.

¹¹⁹ Por. Z.W. Stelmaszuk, *Kodeks etyczny...*, dz. cyt., s. 23.

wspomniano wcześniej, w kontekście tego standardu raczej nie praktykuje się zasady przyjmowania do rodziny dzieci młodszych od tych, które już w niej przebywają. Ze sformułowaniem: „W rodzinach zastępczych przestrzega się zasady przyjmowania dzieci młodszych od tych, które już w niej przebywają (młodszych zarówno od innych dzieci przyjętych w ramach pieczy zastępczej jak i biologicznych czy adoptowanych)” zdecydowanie lub raczej zgodziło się 43 ankietowanych czyli 35%.)

Dla potrzeb badań sondażowych za pomocą oprogramowania IBM SPSS Statistics (wersja 25) wygenerowano tabele krzyżowe i w celu sprawdzenia związków pomiędzy zmiennymi zależnymi i niezależnymi przedstawionymi w tabeli 1 wykonano testy niezależności chi-kwadrat. Wykazał on brak istotnych statystycznie zależności między zmiennymi ($p > 0,05$ lub ponad 20% komórek z liczebnością oczekiwaną mniejszą niż 5). Z tego powodu oraz z racji tego, że zamieszczenie w rozprawie tabel krzyżowych spowodowałoby wielokrotne zwiększenie jej objętości, ostatecznie przedstawiono w niej jedynie tabele częstości obrazujące odpowiedzi udzielane przez wszystkich opiekunów (bez podziału na ich płeć, formę rodzinnej pieczy zastępczej itp.). Równocześnie uzyskane z ankiet dane socjodemograficzne przedstawiono zbiorczo w charakterystyce terenu badań.

Uzupełnieniem badań sondażowych było zastosowanie metody indywidualnych przypadków i przeprowadzenie wywiadów narracyjnych. Mimo, iż nie było ich wiele, to dzięki nim możliwe było pogłębienie rozumienia wyników otrzymanych na podstawie przeprowadzonego sondażu diagnostycznego oraz rozszerzenie wniosków i rekomendacji. Fragmenty transkrypcji wywiadów narracyjnych przedstawiono w rozprawie równoległe z analizą badań sondażowych.

Każdy uczestnik wywiadu zwracał uwagę na ogromne znaczenie miłości do dzieci w sprawowanej przez siebie roli. Profesjonalizm opiekuna często upatrywano właśnie w niej a także w kontekście sukcesów opiekuńczych i wychowawczych wyrażających się przede wszystkim w niwelowaniu pewnych zaburzeń i kompensacji deficytów rozwojowych. Niektórzy opiekunowie wskazywali również na wielką wagę odpowiedniego przygotowania dziecka do adopcji w trakcie tzw. procesu preadopcyjnego. Istotne jest, by ten niezwykle trudny zarówno dla dziecka jak i opiekunów proces przebiegał spokojnie, w odpowiednich ramach czasowych, tak, aby dziecko przed przeprowadzką do nowego domu miało możliwość nawiązać więź z rodzicami adopcyjnymi. Opiekunowie podkreślali, jak ważne jest aby spotkania w ramach omawianego procesu miały miejsce nie tylko na terenie mieszkania

opiekunów, ale także by dziecko miało możliwość odpowiednio wcześniej odwiedzić miejsce swojego przyszłego zamieszkania. W związku z tym jednym z wniosków wynikających z analizy wywiadów jest propozycja rozszerzenia standardu 13 o zasadę umożliwienia dziecku łagodnego przejścia do kolejnej rodziny (np. adopcyjnej) i w miarę możliwości utrzymywania kontaktów z opiekunami i innymi bliskimi dla niego osobami, szczególnie jeśli w trakcie pobytu u nich utworzyła się między nimi silna więź. Ponadto zasugerowano rozszerzenie treści standardu 4 zwracając uwagę na konieczność nie rozdzielania małoletniej matki z dzieckiem, standardu 5 o sformułowanie „Rozpatrywanie spraw dotyczących dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej traktuje się priorytetowo” oraz standardu 22 dotyczącego współpracy z koordynatorem rodzinnej pieczy zastępczej i innymi specjalistami o zdanie: „Kontakty te są oparte na wzajemnym szacunku, życzliwości i atmosferze partnerstwa”.

W wyniku refleksji nad wnioskami wypływającymi z wypowiedzi osób badanych zaproponowano także wprowadzenie w odniesieniu do opiekunów zastępczych pojęcia „profesjonalizmu miłującego” lub też „profesjonalizmu opartego na miłości” i zmodyfikowanie przyjętej wcześniej definicji uznając, że **profesjonalizm w rodzinnej pieczy zastępczej oznacza wysoki standard wykonywania zadań opiekuńczych i wychowawczych wynikający z bezinteresownej miłości oraz posiadania przez opiekuna odpowiednich kompetencji, pociągających za sobą równoczesną optymalizację podejmowanych przez niego działań**¹²⁰.

Analizując wyniki badań można zauważyć, jak złożonym zagadnieniem jest profesjonalizacja w rodzinnej pieczy zastępczej. Bardzo ważne jest podkreślenie konieczności stałej weryfikacji tego, czy proces profesjonalizacji i związane z nim aspekty, takie jak na przykład standaryzacja, biurokratyzacja czy odmienne dążenia różnych grup interesów¹²¹ nie stoją w sprzeczności z faktycznym dobrem dziecka (rozumianym w perspektywie podejścia systemowego czy też integracji paradygmatu pajdocentrycznego i familiocentrycznego¹²²). Jest to szczególnie ważne przy formułowaniu standardów w rodzinnej pieczy zastępczej. Nadmierne ich mnożenie i całkowite pozbawienie opiekunów zastępczych jakiegokolwiek swobody poprzez nadmierną kontrolę nawet najdrobniejszych czynności mogłoby sprzyjać raczej powstawaniu frustracji i wypalenia zawodowego niż podniesieniu jakości opieki i wychowania. Można to jednak uczynić między innymi dzięki odpowiednim szkoleniom,

---

¹²⁰ Por. T. Kafel, *Cechy profesjonalizmu...*, dz. cyt., s. 18. oraz E. Marynowicz-Hetka, *Pedagogika społeczna...*, dz. cyt., s. 511.

¹²¹ Zob. A. Skalec, *Profesjonalizacja rodzinnej pieczy...*, dz. cyt., s. 30.

¹²² Zob. J. Przeperski, *Nowe paradygmaty...*, dz. cyt., s. 109.

ważne jest jednak dostosowanie ich oferty do faktycznych potrzeb opiekunów i powierzonych im opiece dzieci.

6. Rekomendacje

Decyzja o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej zawsze musi wynikać z obiektywnych i ważnych przesłanek. Niezwykle istotne jest aby osoby ją podejmujące stale mieli na uwadze skomplikowaną sieć relacji osób skupionych wokół podopiecznego¹²³. Szczególnie ważna jest wnikliwa analiza sytuacji rodziny dziecka w kontekście jego sytuacji rodzinnej¹²⁴. Zawsze należy zadawać pytanie o to, czy rzeczywiście wykorzystano wszystkie możliwe środki w celu wsparcia jej w przeżywanych trudnościach. W sytuacji, gdy z uwagi na dobro dziecka odebranie go rodzicom było konieczne, należy nadal rozpatrywać jego sytuację w perspektywie ekologicznego systemu w jakim funkcjonuje. W praktyce pracy z dzieckiem i jego rodziną konieczna jest więc integracja podejścia pajdocentrycznego i familiocentrycznego¹²⁵.

Jedną z najtrudniejszych decyzji, jaką należy podjąć wobec dziecka pozbawionego opieki rodziców, jest ustalenie, jaka forma zastępczej pieczy będzie dla niego najlepsza¹²⁶. Jednakże jedną z konsekwencji niedoboru rodzin zastępczych jest sytuacja, w wyniku której decyzja ta niejednokrotnie jest podejmowana bez głębszej analizy. W praktyce sądów rodzinnych czasami dochodzi do sytuacji, w której dzieci powierzone są niezwyfikowanym i nie posiadającym odpowiednich kwalifikacji kandydatom¹²⁷. Okoliczność ta w oczywisty sposób może rodzić dalsze problemy związane z jakością opieki i wychowania w tych rodzinach. Może także generować większe ryzyko rezygnacji tychże opiekunów z dalszego sprawowania zastępczej opieki, na przykład w związku z trudnościami w radzeniu sobie z dziećmi z zaburzeniami zachowania¹²⁸.

Wskazywany w literaturze i potwierdzany między innymi przez samych rodziców zastępczych i prowadzących domy dziecka problem niedoboru opiekunów zastępczych

---

¹²³ Por. M. Raclaw, *Zinstrumentalizowane rodzicielstwo...*, dz. cyt., s. 135-137; J. Przeperski, *Nowe paradygmaty...*, dz. cyt., s. 109-110; R. Jusiak, *Rodzina, instytucje i społeczności lokalne a zaspokajanie potrzeb opiekuńczych*, „Pedagogika Rodziny” 2019, nr 2, s. 9-10.

¹²⁴ Por. J. Przeperski, *Nowe paradygmaty...*, dz. cyt., s. 109-113.

¹²⁵ Tamże, s. 109. Por. J. Przeperski, *Przemiany w systemie opieki...*, dz. cyt., s. 138-139.

¹²⁶ G. Gajewska, *Pedagogika opiekuńcza...*, dz. cyt., s. 139.

¹²⁷ N. Harewska, *Wybrane aspekty powoływania i rozwiązywania rodzin zastępczych w Polsce. Inspiracje zagraniczne*, [w:] J. Brągiel, B. Górnicka (red.), *Rodzicielstwo i różne jego oblicza*, Opole 2020, s. 58-59. Zob. *Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny...*, dz. cyt., art. 109, § 2, pkt 5.

¹²⁸ Zob. P. Chamberlain, J. Price, D.L. Leve, H. Laurent, J.A. Landsverk, J.B. Reid, *Prevention of behavior problems for children in foster care: Outcomes and mediation effects*, „Prevention Science” 2008, t. 9, nr 1, s. 18; N. Harewska, *Wybrane aspekty powoływania...*, dz. cyt., s. 58-59.

w Polsce¹²⁹ skłania do poszukiwania różnych rozwiązań mogących przyczynić się do zmiany tego stanu rzeczy. Jedną z nich może być propozycja zwiększenia różnorodności form rodzinnej pieczy zastępczej. Przy tworzeniu ich nowej klasyfikacji warto rozważyć wprowadzenie możliwości powoływania rodzin zastępczych preadopcyjnych¹³⁰ oraz rozróżnienia, na wzór niektórych krajów, na rodziny zastępcze krótkoterminowe i długoterminowe¹³¹.

Często zgłaszanym przez opiekunów zastępczych problemem są przedłużające się postępowania sądowe dotyczące uregulowania sytuacji prawnej dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej (np. o pozbawienie rodziców praw rodzicielskich)¹³². W efekcie tego zdarzają się przypadki, w których dzieci trafiające do z założenia krótkoterminowych form rodzinnej pieczy zastępczej, takich jak chociażby rodziny zastępcze zawodowe pełniące funkcję pogotowia rodzinnego, przebywają w niej nawet latami¹³³. Rozłąka po tak długim okresie wspólnego przebywania jest ogromną traumą zarówno dla podopiecznego jak i dla opiekunów zastępczych oraz innych członków tej rodziny, ze szczególnym uwzględnieniem przebywających w niej dzieci¹³⁴. Stąd warto rozważyć wprowadzenie odpowiednich przepisów legislacyjnych aby nie dochodziło do podobnych sytuacji. Jednocześnie zgłaszana jest potrzeba wprowadzenia mechanizmów ochrony szczególnej więzi powstałej między opiekunem zastępczym a podopiecznym w wyniku długotrwałego wspólnego zamieszkiwania¹³⁵, a przynajmniej umożliwiania łagodnego przejścia dziecka z rodziny zastępczej bądź rodzinnego domu dziecka do kolejnej rodziny (np. adopcyjnej)¹³⁶.

Chociaż konieczne jest dążenie do skrócenia czasu trwania procedur sądowych, jednocześnie należy w pierwszej kolejności podejmować starania na rzecz umożliwienia powrotu dziecka do rodziny pochodzenia i wspierać ją w przezwyciężaniu trudnej sytuacji¹³⁷.

---

¹²⁹ Zob. m.in. Najwyższa Izba Kontroli, *Działania powiatów...*, dz. cyt., s. 11 oraz s. 16-17; J. Luberadzka-Gruca, *Spojrzenie na realizację ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2016, nr 7, s. 27.

¹³⁰ Por. *Types of foster care*, [w:] *Becoming a foster parent*, <https://www.gov.uk/foster-carers/types-of-foster-care>, data dostępu: 12.09.2017 r. Zob. też: M. Kolankiewicz, *Zasady systemu pieczy zastępczej...*, dz. cyt., s. 32-34.

¹³¹ Zob. *Types of foster care...*, dz. cyt., data dostępu: 12.09.2017 r. Por. B. Kowalczyk, *Rodziny zastępcze i usamodzielniani wychowankowie*, [w:] R. Szarfenberg (red.), *Krajowy raport badawczy. Pomoc i integracja społeczna wobec wybranych grup - diagnoza standaryzacji usług i modeli instytucji*, Warszawa 2011, s. 274-275.

¹³² Por. Najwyższa Izba Kontroli, *Działania powiatów...*, dz. cyt., s. 16.

¹³³ Por. tamże, s. 16 oraz s. 67.

¹³⁴ Zob. D. Lynes, A. Siteo, *Disenfranchised grief: The emotional impact experienced by foster carers on the cessation of a placement*, „Adoption & Fostering” 2019, t. 43, nr 1, s. 23-34; D. Williams, *Grief, loss, and separation: Experiences of birth children of foster carers*, „Child & Family Social Work” 2017, t. 22, nr 4, s. 1448-1455.

¹³⁵ Por. M. Kolankiewicz, *Zasady systemu pieczy zastępczej...*, dz. cyt., s. 42.

¹³⁶ Por. Z.W. Stelmaszuk, *Kodeks etyczny...*, dz. cyt., s. 22.

¹³⁷ Por. M. Kolankiewicz, *Zasady systemu pieczy zastępczej...*, dz. cyt., s. 41-42; J. Przeperski, *Przemiany w systemie opieki...*, dz. cyt., s. 139.

Równocześnie czas na podjęcie przez rodziców biologicznych działań w kierunku ponownego sprawowania przez nich opieki powinien być jasno określony, aby dziecko nie pozostawało latami z nieuregulowaną sytuacją prawną i związaną z tym niestabilną sytuacją rodzinną.

Jak dowodzą niektóre z wypowiedzi opiekunów, istnieje także konieczność przyjrzenia się bliżej wystarczalności pomocy kierowanej wobec chorych i niepełnosprawnych dzieci przebywających w rodzinnej pieczy zastępczej¹³⁸.

Warto też podejmować więcej działań w celu eliminowania stereotypów o opiece zastępczej (m.in. poprzez częstsze ukazywanie w mediach przykładów pozytywnego działania opiekunów zastępczych)¹³⁹ i promowania rodzinnych form pieczy zastępczej, rozwijając przy tym relacje partnerstwa między nimi a innymi specjalistami zaangażowanymi w funkcjonowanie systemu pieczy zastępczej.

Niewątpliwie bardzo ważne jest również kontynuowanie badań nad profesjonalizacją w rodzinnej pieczy zastępczej jak i innymi zagadnieniami związanymi z funkcjonowaniem tego systemu¹⁴⁰. W rozprawie zwrócono uwagę na niektóre warte eksploracji obszary, na przykład na kwestie szkoleń dla opiekunów zastępczych (m.in. odnośnie stopnia w jakim treści na nich przedstawiane odpowiadają rzeczywistym potrzebom opiekunów oraz wpływają na podniesienie jakości sprawowanej przez nich opieki oraz wychowania). Konieczne jest także analizowanie i promowanie różnorodnych możliwości wsparcia opiekunów oraz ich podopiecznych. Podkreślić należy też potrzebę prowadzenia badań porównawczych, mogących stanowić inspirację do implementacji dobrych praktyk w polskim systemie¹⁴¹, a z drugiej strony pozwalających wykryć błędy i zagrożenia płynące z wprowadzania nietrafionych rozwiązań.

7. Zakończenie

*Nie ma życia bez miłości. To takie proste.*¹⁴²
- Wolfgang Bergmann

Jak zauważyła Elżbieta Rafalska „Przyjmując do swych rodzin najmłodszych, którym zabrakło ciepła rodzinnego, rodziny zastępcze podejmują szczególne wyzwanie. Wymaga ono tolerancji, szacunku dla dzieci, zaradności i skuteczności w działaniach, stanowczości, ale

---

¹³⁸ Zob. M. Kolankiewicz, *Dzieci poza rodziną...*, dz. cyt., s. 78; M. Kolankiewicz, *Zasady systemu pieczy zastępczej...*, dz. cyt., s. 37-38.

¹³⁹ Por. G.G. Gajewska, *Współczesne tendencje...*, dz. cyt., s. 175; A. Kelm, *Rozwój systemu opieki nad dzieckiem w Polsce*, [w:] E. Jundziłł, R. Pawłowska (red.), *Pedagogika opiekuńcza...*, dz. cyt., s. 287.

¹⁴⁰ Por. G.G. Gajewska, *Współczesne tendencje...*, dz. cyt., s. 173-178.

¹⁴¹ Tamże, s. 174.

¹⁴² W. Bergmann, *Dzieci jak niebo. Czego rodzice mogą nauczyć się od Jezusa*, Kraków 2012, s. 66.

również optymistycznego spojrzenia na świat, zrozumienia potrzeb i problemów dzieci”¹⁴³. Z uwagi na wysokie wymagania, ogromną odpowiedzialność oraz wielki trud jaki wkładają aby zapewnić powierzonym pod ich opiekę dzieciom godne życie, opiekunom zastępczym należy się społeczne uznanie oraz szacunek. Niestety często zamiast zasłużonych gratyfikacji stają się obiektem wciąż funkcjonujących w społeczeństwie stereotypów. Dodatkowo ich potrzeby nie zawsze są rozumiane i niejednokrotnie muszą oni zmagać się z ogromną stratą związaną z nagłym odejściem podopiecznego, niekiedy następującą nawet po kilku latach wspólnego życia.

Każde dziecko zasługuje na miłość i jak najlepszą opiekę. Niedostateczne wsparcie rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji, zbyt mała liczba opiekunów zastępczych oraz nie zawsze wystarczająca pomoc w wypełnianiu tej roli to niektóre z czynników utrudniających realizację tego postulatu. Konieczne jest więc podejmowanie dalszych reform legislacyjnych i organizacyjnych w celu usprawnienia funkcjonowania systemu pieczy zastępczej.

Kończąc rozprawę warto jest podkreślić to, co w wypowiedziach uczestników wywiadów narracyjnych było ukazywane jako zdecydowanie najważniejsze. Jest tym **bezinteresowna miłość**. Miłość bardzo konkretna, bo wyrażającą się w postawie oddania się drugiemu człowiekowi i czynienia tego, co dla niego najlepsze. Miłość samokrytyczna, badającą zarówno własne mocne strony jak i braki i dążącą do wzmocnienia tych pierwszych a wyeliminowania drugich. Miłość, która:

*„(...) cierpliwa jest,
łaskawa jest.
(...) nie szuka swego,
nie unosi się gniewem,
nie pamięta złego;
nie cieszy się z niesprawiedliwości,
lecz współweseli się z prawdą.
Wszystko znosi,
wszystkiemu wierzy,
we wszystkim pokłada nadzieję,
wszystko przetrzyma”¹⁴⁴.*
(1 Kor 13, 4-7)

---

¹⁴³ *Rodzicielstwo zastępcze - ważna misja*, <https://www.gov.pl/web/rodzina/rodzicielstwo-zastepcze-wazna-misja>, data dostępu: 01.05.2019 r.

¹⁴⁴ *1 List do Koryntian*, [w:] *Biblia Tysiąclecia*, <https://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=298>, data dostępu: 24.01.2021 r.

8. Bibliografia

1. Adamski F., *Wprowadzenie: personalizm - filozoficzny nurt myślenia o człowieku i wychowaniu*, [w:] F. Adamski (red.), *Wychowanie personalistyczne. Wybór tekstów*, Kraków 2005.
2. Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa 2004.
3. Badora S., *Opieka w wymiarze kulturowym*, [w:] E. Jundziłł, R. Pawłowska (red.), *Pedagogika opiekuńcza. Przeszłość - teraźniejszość - przyszłość*, Gdańsk 2008.
4. Barth K., *Ku całościowej wizji osoby ludzkiej. Metodologiczne założenia personalizmu integralnego*, „Teologia w Polsce” 2008, nr 2.
5. Basiaga J., *Zawodowa miłość. O opiece nad dziećmi w pogotowiach rodzinnych*, Warszawa 2014.
6. Bergmann W., *Dzieci jak niebo. Czego rodzice mogą nauczyć się od Jezusa*, Kraków 2012.
7. Brągiel J., Kurcz A., *Rodzina zastępcza a sytuacja szkolna dziecka*, [w:] A.W. Janke (red.), *Wychowanie rodzinne w teorii i praktyce. Rozwój pedagogicznej orientacji familiologicznej*, Toruń 2008.
8. Chamberlain P., Price J., Leve D.L., Laurent H., Landsverk J.A., Reid J.B., *Prevention of behavior problems for children in foster care: Outcomes and mediation effects*, „Prevention Science” 2008, t. 9, nr 1.
9. Colton M., Williams M., *Światowe kierunki w opiece zastępczej*, [w:] Z.W. Stelmaszuk (red.), *Współczesne kierunki w opiece nad dzieckiem. Wybór tekstów*, Warszawa 1999.
10. Czarkowska L.D., *Profesjonalizm i proces profesjonalizacji w coachingu*, „Coaching Review” 2010, nr 1.
11. Dąbrowski Z., *Pedagogika opiekuńcza w zarysie*, t. 1, Olsztyn 2006.
12. Dąbrowski Z., *Pedagogika opiekuńcza w zarysie*, t. 2, Olsztyn 2000.
13. Evetts J., *The concept of professionalism: Professional work, professional practice and learning*, [w:] S. Billett, C. Harteis, H. Gruber (red.), *International handbook of research in professional and practice-based learning*, Dordrecht 2014.
14. Evetts J., Wilson K., *The professionalisation of foster care*, „Adoption & Fostering” 2006, t. 30, nr 1.
15. Gajewska G.G., *Współczesne tendencje, problemy i wyzwania w opiece i wychowaniu. Teoria, metodyka i praktyka w opinii studentów*, Kraków 2020.
16. Gajewska G., *Transmisja międzypokoleniowa domu w pieczy zastępczej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2016, nr 10.
17. Gajewska G., *Pedagogika opiekuńcza. Elementy metodyki*, Zielona Góra 2009.
18. Gajewska G., *Wsparcie dziecka w rozwoju. Konteksty opieki i edukacji*, Zielona Góra 2009.
19. Główny Urząd Statystyczny, *Pomoc społeczna i opieka nad dzieckiem i rodziną w 2019 r.*, Warszawa 2020.
20. Gruca-Miąsik U., *Kompensacja sieroctwa społecznego w rodzinach zastępczych*, [w:] M. Heine, G. Gajewska (red.), *Sieroctwo społeczne i jego kompensacja*, Zielona Góra 1999.
21. Harewska N., *Wybrane aspekty powoływania i rozwiązywania rodzin zastępczych w Polsce. Inspiracje zagraniczne*, [w:] J. Brągiel, B. Górnicka (red.), *Rodzicielstwo i różne jego oblicza*, Opole 2020.
22. Harewska N., *Szanse i bariery w profesjonalizacji opiekunów zastępczych*, „Problemy Opiekuńczo Wychowawcze” 2016, nr 5.
23. Hendryk C., *O zagubionych kompetencjach. Kompetencje moralne*, „General and Professional Education” 2010, nr 1.

24. Jamrożek M., *Rodzina zastępcza - przeobrażenia i stan badań*, „Kieleckie Studia Pedagogiczne i Psychologiczne” 1996, t. 11.
25. Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska „Christifideles Laici” Ojca Świętego Jana Pawła II. O powołaniu i misji świeckich w kościele i w świecie dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II*, Wrocław 1999.
26. Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei. Jan Paweł II odpowiada na pytania Vittoria Messori*, Lublin 1994.
27. Jusiak R., *Rodzina, instytucje i społeczności lokalne a zaspokajanie potrzeb opiekuńczych*, „Pedagogika Rodziny” 2019, nr 2.
28. Kafel T., *Cechy profesjonalizmu - analiza pojęciowa oraz oczekiwania stawiane zarządzającym podmiotami ekonomii społecznej, cz. 1*, „Biuletyn Ekonomii Społecznej” 2012, nr 1.
29. Kantowicz E., *Teoretyczne i metodologiczne aspekty badań nad profesjonalizacją pracy socjalnej*, „Pedagogika Społeczna” 2018, nr 2.
30. Kawula S., *Perspektywy opieki nad dzieckiem i rodziną w dobie współczesnej*, [w:] E. Jundziłł, R. Pawłowska (red.), *Pedagogika opiekuńcza. Przeszłość - teraźniejszość - przyszłość*, Gdańsk 2008.
31. Kazubowska U., *Problemy i wyzwania rodziców zastępczych w pracy opiekuńczo-wychowawczo-socjalizacyjnej rodzin zastępczych*, [w:] J. Brągiel, B. Górnicka (red.), *Rodzicielstwo i różne jego oblicza*, Opole 2020.
32. Kądziołka W., *Wychowanie personalistyczne a komunikacja w rodzinie*, „Pedagogia Ojcostwa” 2015, nr 10.
33. Kelm A., *Rozwój systemu opieki nad dzieckiem w Polsce*, [w:] E. Jundziłł, R. Pawłowska (red.), *Pedagogika opiekuńcza. Przeszłość - teraźniejszość - przyszłość*, Gdańsk 2008.
34. Kirton D., *Step forward? Step back? The professionalisation of fostering*, „Social Work & Social Sciences Review” 2007, nr 13.
35. Kirton D., *Love and money: Payment, motivation and the fostering task*, „Child and Family Social Work” 2001, t. 6, nr 3.
36. Kirton D., *The care and protection of children*, [in:] J. Baldock, N. Manning, S. Miller, S. Vickerstaff (red.), *Social Policy*, New York 1999.
37. Kolankiewicz M., *Zasady systemu pieczy zastępczej - dylematy praktyki*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze 2020”, nr 8.
38. Kolankiewicz M., *Dzieci poza rodziną*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2017, t. 16, nr 1.
39. Kos E., *Wywiad narracyjny jako metoda badań empirycznych*, D. Urbaniak-Zajac, E. Kos, *Badania jakościowe w pedagogice: wywiad narracyjny i obiektywna hermeneutyka*, Warszawa 2013.
40. Kowalczyk B., *Rodziny zastępcze i usamodzielniani wychowankowie*, [w:] R. Szarfenberg (red.), *Krajowy raport badawczy. Pomoc i integracja społeczna wobec wybranych grup - diagnoza standaryzacji usług i modeli instytucji*, Warszawa 2011.
41. Kozerska A., *Wywiad narracyjny w badaniach nad uczeniem się człowieka dorosłego w kontekście historii jego życia*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” 2013, nr 2.
42. Krajewska B., *Zasady pieczy zastępczej jako podstawy funkcjonowania jej systemu. Katalog, charakterystyka i znaczenie*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2020, nr 6.
43. Krüger H.H., *Metody badań w pedagogice*, Gdańsk 2007.
44. Luberadzka-Gruca J., *Spojrzenie na realizację ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2016, nr 7.

45. Lynes D., Siteo A., *Disenfranchised grief: the emotional impact experienced by foster carers on the cessation of a placement*, „Adoption & Fostering” 2019, t. 43, nr 1.
46. Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2009.
47. Łobocki M., *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 2001.
48. Marynowicz-Hetka M., *Pedagogika społeczna*, t. 1, Warszawa 2007.
49. Najwyższa Izba Kontroli, *Działania powiatów w zakresie tworzenia i wsparcia rodzin zastępczych. Informacja o wynikach kontroli*, Warszawa 2017.
50. Nowak M., *Pedagogika personalistyczna*, [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 1, Warszawa 2014.
51. Opozda D., Parzyszek M., *Wstęp*, [w:] D. Opozda, M. Parzyszek, *Wychowanie w rodzinie w wybranych zagadnieniach pedagogicznych*, Lublin 2019.
52. Przeperski J., *Nowe paradygmaty w obszarze wsparcia rodziny w środowisku lokalnym w perspektywie umieszczania dzieci w pieczy zastępczej*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici - Pedagogika” 2017, t. 34, nr 2.
53. Przeperski J., *Przemiany w systemie opieki i wsparcia rodziny z dziećmi. Perspektywa paradygmatu familocentrycznego*, „Pedagogika Społeczna” 2017, t. 64, nr 2.
54. Raclaw M., *Zinstrumentalizowane rodzicielstwo. Rodziny zastępcze - między usługą a odruchem serca. Perspektywa socjologiczna*, Toruń 2017.
55. Regulska A., *Rodzinne formy opieki nad dzieckiem osieroconym*, „Studia Gdańskie” 2011, t. 28.
56. Rubacha K., *Edukacja jako przedmiot pedagogiki i jej dyscyplin*, [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2014.
57. Rzecznik Praw Dziecka i Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, *Zalecenia dotyczące pobytu dzieci w placówkach opiekuńczo-wychowawczych*, 2015.
58. Skalec A., *Profesjonalizacja rodzinnej pieczy zastępczej - przesłanki i bariery*, „Polityka Społeczna” 2019, nr 2.
59. Skorny Z., *Współczesne metody badań psychologicznych*, Wrocław 1966.
60. Smentek I., *Personalizm teologiczny Karola Wojtyły - Jana Pawła II*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 2014, t. 27, nr 1.
61. Stelmaszuk Z.W., *Nowe spojrzenie na rodzinę*, [w:] Z.W. Stelmaszuk (red.), *Współczesne kierunki w opiece nad dzieckiem. Wybór tekstów*, Warszawa 1999.
62. Stelmaszuk Z.W., *Kodeks etyczny rodzin zastępczych*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1998, nr 8.
63. Śliwerski B., *Współczesne prądy i kierunki edukacyjne*, [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 1, Warszawa 2014.
64. Śliwerski B., *Współczesny spór o istotę i zakres wychowania personalistycznego w Polsce*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2011, t. 14, nr 2.
65. Śniadkowski M., *Kompetencje animacyjne nauczyciela szansą w oddziaływaniu wychowawczym*, [w:] M. Gwoździcka-Piotrowska, A. Zduniak (red.), *Edukacja w społeczeństwie ryzyka. Bezpieczeństwo jako wartość*, t. 2, Poznań 2007.
66. Testa M., Rolock N., *Professional foster care: A future worth pursuing?*, „Child Welfare” 1999, t. 78, nr 1.
67. Williams D., *Grief, loss, and separation: Experiences of birth children of foster carers*, „Child & Family Social Work” 2017, t. 22, nr 4.
68. Wiliński M., *Opieka jako praktyka*, [w:] Z. Dąbrowski, J. Górniewicz (red.), *Metodologiczne problemy pedagogiki opiekuńczej*, Toruń 1990.
69. Winiarski M., *Rodzina w życiu jednostki, narodu i społeczeństwa globalnego*, „Studia nad Rodziną” 2009, t. 13, nr 1-2.

70. Wołk Z., *Zawodownawstwo. Wiedza o współczesnej pracy*, Warszawa 2013.
71. Wołk Z., *Dylematy terminologiczne współczesnej pedagogiki pracy*, „Relacje. Studia z Nauk Społecznych” 2018, nr 5.

Netografia

1. *1 List do Koryntian*, [w:] *Biblia Tysiąclecia*, <https://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=298>, data dostępu: 24.01.2021 r.
2. *Efektywność*, [w:] W. Doroszewski (red), *Słownik Języka Polskiego*, <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/efektywnosc;5425211.html>, data dostępu: 24.01.2017 r.
3. *Optymalizacja*, [w:] *Słownik Języka Polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/sjp/optimalizacja;2569873.html>, data dostępu 14.02.2017 r.
4. *Profesjonalizacja*, [w:] *Słownik Języka Polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/profesjonalizacja;2508545>, data dostępu 24.01.2017 r.
5. *Quality4Children standards for out-of-home child care in Europe*, <https://www.sos-childrensvillages.org/quality4children>, data dostępu: 06.04.2019 r.
6. *Rodzicielstwo zastępcze - ważna misja*, <https://www.gov.pl/web/rodzina/rodzicielstwo-zastepcze-wazna-misja>, data dostępu: 01.05.2019 r.
7. *Standard*, [w:] W. Doroszewski (red), *Słownik Języka Polskiego*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/standard.html>, data dostępu: 01.05.2019 r.
8. *Types of foster care*, [w:] *Becoming a foster parent*, <https://www.gov.uk/foster-carers/types-of-foster-care>, data dostępu: 12.09.2017 r.

Akty prawne

1. Department for Education, *Fostering Services: National Minimum Standards*, England 2011.
2. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz. U. 1997 Nr 78, poz. 483.
3. *Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r.*, Dz. U. 1991 Nr 120, poz. 526.
4. *The Fostering Services (England) Regulations 2011* (revised), England 2011, UK SIs 2011 Nr 581.
5. *Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy* (tekst jednolity), Dz. U. 1964 Nr 9, poz. 59, z późn. zm.
6. *Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej* (tekst jednolity), Dz. U. 2011 Nr 149, poz 887, z późn. zm.